

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка

Спеціальності 013 Початкова освіта

Освітньо-професійної програми

Початкова освіта

Рудика Олена Олександрівна

Керівник:

к.філолог.н., доцентка Сидоренко Н.І.

Рецензент: Пуленець Т. В.,

заступник директора з навчально-

виховної роботи Херсонської

загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. №50

ім. Р. Набегова

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	7
1.1. Формування ініціативності молодших школярів як психолого-педагогічна проблема.....	7
1.2. Вікові можливості молодших школярів у контексті розвитку ініціативності.....	12
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	19
2.1. Обґрунтування педагогічних умов формування та розвитку ініціативності здобувачів початкової освіти...	19
2.2. Діагностика сформованості ініціативності молодших школярів	24
2.3. Формувальний експеримент з теми дослідження.....	36
2.4. Аналіз результатів експериментальної роботи.....	45
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53
ДОДАТКИ	62
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача ...	62
Додаток Б. Діагностика допитливості та схильності до ризику О. Тунік.....	64
Додаток В. Адаптована методика «фільм-тест» Р. Жіля.....	67
Додаток Г. Методика дослідження пізнавальної самостійності за опитувальником Б. Пашнева.....	69

ВСТУП

Сучасне суспільство засновано на демократичних цінностях, які передбачають активну громадянську позицію, участь у прийнятті рішень та захист своїх прав. Саме тому українська освіта спрямована не стільки на засвоєння учнями необхідних для життя знань та умінь, оволодіння відповідними навичками, скільки на формування загальнонавчальних компетентностей, а саме – креативності, критичного мислення, комунікації та вміння працювати в команді. Ініціативність є невід’ємною частиною таких компетентностей.

У державних документах – Законі України «Про освіту» (2017 р.) та «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), Державному стандарті початкової освіти (2018 р.) проголошується людина як найвища соціальна цінність; визначаються пріоритетними завданнями освіти забезпечення всебічного розвитку особистості, її талантів, здібностей; підкреслюється необхідність орієнтації освіти на розвиток особистості, яка здатна до самореалізації, творчості та інновацій. Концепція НУШ наголошує на важливості формування в учнів таких ключових компетентностей як критичне мислення, креативність, вміння працювати в команді, знаходити шляхи розв’язання нових, невідомих завдань, що неможливо зробити без формування ініціативності.

Розвиток ініціативності дозволяє учням брати активну участь у процесі навчання, обирати власні шляхи пізнання та працювати в індивідуальному темпі, розвивати такі життєві навички як самоорганізація, відповідальність, партнерство та співпраця, що є необхідними для успішної адаптації в суспільстві. Таким чином, розвиток ініціативності у молодших школярів є не просто бажаним, а й необхідним для їхнього успішного майбутнього. Це дозволяє здобувачам освіти не тільки краще адаптуватися до змін, що відбуваються в суспільстві, але й реалізувати свій потенціал як особистостей.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування ініціативності, яка проявляється в самостійності, активності та готовності до прийняття рішень. Перехід від дошкільного дитинства, в якому домінує ігрова діяльність, до шкільного віку, що характеризується систематичним навчанням, створює сприятливі умови для розвитку в дитини активної позиції суб'єкта навчального процесу.

Проблема формування ініціативності у молодших школярів є предметом дослідження багатьох зарубіжних вчених. Так, у наукових працях Ж. Піаже, Л. Фестингера, А. Маслоу, Д. Дьюї, Е. Тоффлера висувались ідеї про активне навчання і досвід як основу навчання, що мають пряме відношення до розвитку ініціативи у дітей.

Багато українських вчених присвятили свої дослідження цьому питанню. Так, О. Лук'янченко у своїх роботах аналізує особливості розвитку ініціативності у молодшому шкільному віці та пропонує ефективні методи її формування; О. Макарук досліджує особливості розвитку творчої ініціативи у дітей дошкільного віку та учнів початкової школи, підкреслюючи роль гри та інших видів діяльності у розвитку ініціативності; О. Савченко вивчала особливості розвитку ініціативи у дітей з різними рівнями навчальних досягнень та пропонувала індивідуальний підхід до розвитку ініціативи кожного учня; О. Турченко, досліджуючи проблеми розвитку комунікативних компетентностей у молодших школярів, підкреслювала їх важливість для формування ініціативності.

Світ змінюється надзвичайно швидко, і вимоги до сучасної людини постійно зростають. Ініціативність, здатність до самонавчання та адаптації стають все більш цінними якостями. Сучасна освіта вимагає посилення взаємодії між науковцями та практиками для більш ефективного впровадження нових підходів, що й зумовило вибір теми магістерського дослідження – *«Формування ініціативності молодших школярів в освітньому процесі»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Магістерське дослідження виконано у межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету ««Психолого-педагогічна підготовка фахівців дошкільної та початкової освіти в умовах кризових викликів суспільства»».

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування та розвитку ініціативності здобувачів освіти у сучасному освітньому процесі початкової школи.

Згідно з метою випускної роботи було визначено наступні ***завдання дослідження:***

1. Проаналізувати сучасний стан вивчення проблеми формування ініціативності у молодших школярів.
2. Уточнити сутність основних понять випускної роботи.
3. Розробити критерії, показники та рівні сформованості ініціативності здобувачів початкової освіти.
4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування та розвитку ініціативності молодших школярів у сучасному освітньому процесі початкової школи.

Об'єкт дослідження – освітній процес сучасної початкової школи;
предмет дослідження – педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування ініціативності молодших школярів в освітньому процесі..

Гіпотеза дослідження: розвиток ініціативності молодших школярів буде відбуватись ефективно за умов:

- *забезпечення самостійної роботи молодших школярів у навчальній діяльності;*
- *застосування цілеспрямованої ігрової діяльності в освітньому процесі;*
- *використання можливостей проблемного навчання;*
- *організації партнерського спілкування в освітньому середовищі.*

Методи дослідження. Дослідження формування ініціативності у молодших школярів зумовило використання наступних методів: **теоретичних** (аналіз та синтез, систематизація, узагальнення, та структурування отриманої інформації); **емпіричних** (спостереження, бесіда, інтерв'ю, аналіз продуктів діяльності; педагогічний експеримент, що полягав у перевірці ефективності розроблених педагогічних умов розвитку ініціативності молодших школярів шляхом їхнього впровадження в освітній процес); методів **математичної статистики**.

Наукова новизна одержаних результатів. У дослідженні уточнено сутність поняття «ініціативність молодшого школяра»; визначено *критерії* (допитливість, готовність діяти в невизначеній ситуації, пізнавальна самостійність) і *рівні* сформованості ініціативності молодших школярів, а саме: *високий, середній і низький*; теоретично обґрунтовані та експериментально перевірені педагогічні умови розвитку ініціативності молодших школярів в освітньому процесі.

Практичне значення одержаних результатів. Результати експериментальної роботи можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх вчителів до формування ініціативності молодших школярів та безпосередньо в освітньому процесі початкової школи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти ХДУ та отримали позитивну оцінку. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю «Розвиток ініціативності молодших школярів засобами арт-проектів» у збірці матеріалів до VI Міжнародна науково-практична конференція «The role of innovations in the transformation of the image of modern science», отримано відповідний сертифікат.

Структура і обсяг випускної роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ

ІНІЦІАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Формування ініціативності молодших школярів як психолого-педагогічна проблема

Актуальна ситуація, що склалася у соціально-економічних та політичних умовах сучасного українського суспільства, висуває особливі вимоги до формування особистісних якостей людини; одночасно тенденції сучасної освіти «life for learning» також свідчать про невпинне «крізь все життя» оволодіння необхідними уміннями, навичками та компетенціями. Перехід освіти до цінностей постіндустріального суспільства передбачає нову освітню парадигму – на перше місце виходить пізнавальна активність людини. У такій ситуації основним завданням вчителя стає організація навчання, у процесі якого не виникатимуть протиріччя між обов’язковим навчальним матеріалом і тим рівнем свободи та гнучкості в освітньому процесі, який дозволить підтримувати пізнавальну ініціативу дитини, а не гальмувати її. Вітчизняні і зарубіжні вчені наголошують, що оптимальному розвитку потенційних можливостей молодших школярів сприяють саме ефективні педагогічні технології (Т. Гладиш, О. Киричук, Н. Кудикіна, , В. Лозова, О.Пометун, О. Савченко, А. Семенов, О. Старинська, В. Чайка).

Доцільність формування особистості, що не пасивно споглядає дійсність, а активно перетворює її, позначена в ряді досліджень та нормативно-правових документів. Так, у нормативних документах, а саме у Законі України «Про освіту», у Державному стандарті початкової освіти прописано соціальний запит держави в системі освіти на виховання розвиненої та ініціативної людини, готової самостійно розв’язувати нові завдання у неординарних ситуаціях і нести відповідальність за зроблений вибір [7].

Розвиток молодшого школяра як особистості під час освіти припускає, що дитина виступає суб’єктом соціальних відносин.

Особистісна значущість процесу пізнання та навчальної діяльності може проявитися тільки в умовах, коли школяр діє самостійно, і результат його діяльності стає важливим для інших. Саме в такому разі учень стає ініціатором та повноправним суб'єктом освітніх відносин у суспільстві. На жаль, в сучасних освітніх реаліях це не завжди можливо [8].

Особливу значущість у формуванні особистісних характеристик набуває вміння ставити перед собою нові навчально-пізнавальні завдання, знаходити нестандартні підходи у їх вирішенні, що реалізуються у самостійності, активності та дитячій ініціативності молодших школярів як усвідомленому прагненні особистості до пізнання світу та самовдосконалення, саморозвитку. Відтак, ініціатива – це основа у взаємодії, у пізнанні та діяльності. Концепція НУШ описує основні якості випускника початкової – допитливість, активність, зацікавленість, вміння вчитися, здатність до організації власної навчально-пізнавальної діяльності та самостійності [32, с.24].

Ініціатива від (лат. – починати) розглядається як «позитивна якість особистості, що виявляється як внутрішнє спонукання і здатність розпочати нову справу, зробити перший крок, самостійно прийняти рішення у разі виникнення особистих і суспільних проблем» [63, с. 540]. Іншими словами, ініціативну особу, відповідно, можна охарактеризувати як соціально-активну, здатну брати керівну роль, відповідальність та самостійно добиватися поставленої мети.

Ініціативність можна розглядати на міжпредметному рівні, оскільки до цього явища та поняття звертаються вчені з різних наукових областей – філософії, соціології, психології, педагогіки та ін.

Розробка філософських основ поняття «ініціатива» у сучасних дослідженнях здійснюється частіше у роботах авторів, які вивчали сутність та закономірності творчої діяльності, її діалектику (І.Бондаренко, Н. Кудикіна, С. Лупаренко, А. Савицька, А. Цимбалару, В. Шапран та ін.).

Академічний словник української мови тлумачить поняття *ініціатива* як «перший крок у якій-небудь справі; почин; здатність висувати нові ідеї, пропозиції; уміння самостійно розпочинати будь-яку справу; заповзятливість» [1].

Аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчує, що термін «ініціатива» розглядається як «почин, внутрішнє спонукання до нових форм діяльності» [53, с.19], «підприємливість, здатність до самостійних активних дій» [61, с. 409], «уміння самостійно робити щось у потрібний момент» [50, с. 22], «самодіяльна участь людини в різних сферах соціального життя» [36] та ін.

У ході вивчення наукових публікацій нам вдалося визначити спільні риси у розумінні дослідниками поняття ініціативи: по-перше, це спонукання, по-друге, це спонукання до початку діяльності, по-третє, це спонукання до початку вільної, самостійної та активної діяльності, що виходить межі встановлених норм [44] .

Різні підходи до розуміння сутності ініціативи дозволили нам виділити дві групи тлумачень: до першої групи можна віднести розуміння ініціативи як діяльності (починання чогось, вміння легко братися за справу, прояв творчості в діяльності та ін.), до другої групи – ознаки, що характеризують ініціативу як якість особистості (підприємливість, здатність до самостійних активних дій, спонукання до нового та ін.) [6, с.80].

Виділені підходи вчених мають спільну характеристику, що йде від латинського слова, але перша група розглядає ініціативу як початок діяльності, а друга група – як «ініціативність», тобто якість особистості, що виражається у здатності здійснювати дії [38]

У психології до вивчення ознак ініціативності зверталися М.Заброцький, С. Максименко, Н. Тертична, І. Плотнік, В.Чернобривкіна, В. Шапран та ін., розглядаючи ініціативу як вольову якість особистості, як мотивацію до діяльності, як вихід за межі заданих умов, як прагнення

шукати нові шляхи для успішнішого вирішення завдань. У дослідженнях вітчизняних учених зазначається, що ініціативність необхідно розглядати як якість особистості, що постійно розвивається і залежить від внутрішніх умов та зовнішніх обставин засвоєння людиною життєвого досвіду [14, 27, 54, 60, 61].

У наукових працях М. Заброцького ініціативність пов'язується з умінням швидко знаходити нестандартні розв'язання поставлених завдань. У роботах Н. Гойдош та З. Монасевич ініціатива розглядається як продовження розумової діяльності за межами необхідного [6, 29].

Кожний віковий період розвитку дитини детермінується певним провідним видом діяльності, що дозволяє підтримувати якісні зміни у його психіці та формуванні властивостей особистості. Так, для молодших школярів провідним видом діяльності є навчальна, в ході реалізації якої відбувається розвиток ініціативності. Саме в цей час у дитини виробляються найважливіші навички саморегуляції та самоконтролю [14, с. 44]

Отже, *ініціативність* доцільно розглядати як інтегративну якість особистості, що виявляє мотиваційну готовність виконувати новий, досі невідомий вид діяльності, володіє відповідними знаннями про хід її виконання, сформованими вміннями, передбаченням мети та кінцевого результату діяльності, а також готовністю до самостійного дослідження проблеми з метою відкриття нових знань [44].

Пояснити виникнення ініціативної навчально-пізнавальної діяльності самою ситуацією навчання намагалися Д. Берлайн, Л.Фестінгер та ін [15]. У роботах дослідників саме мимовільна пізнавальна діяльність характеризувалась невизначеністю, новизною, суперечливістю самої пізнавальної ситуації.

Ряд вчених (О. Карашук, Т. Кочубей, Б. Набока, В. Паламарчук та ін) співвідносять розвиток мисленевої діяльності з ініціативи самого суб'єкта з особистісною обумовленістю процесу пізнання. За такого

підходу дослідники, не заперечуючи повністю зовнішній вплив, пріоритет у розвитку мисленевої діяльності віддають внутрішній обумовленості процесу пізнання [15, 20, 30, 34].

Так, Д. Алфімов [2] вважає, що для розвитку пізнавальної самодіяльності та ініціативи необхідно знайти рішення заданої в освітньому процесі проблеми, і тоді високий рівень інтелектуальної активності – інтелектуальна ініціатива як внутрішня властивість особистості – змусить здобувача освіти продовжити розумову діяльність шляхом постановки власної проблеми.

На думку І. Дубровіної [10] та М. Заброцького [14] виникнення ініціативної діяльності відбувається після накопичення суб'єктом надлишкових можливостей в ході актуальної традиційної діяльності.

Як вважають дослідники Н. Кудикіна [23] та О. Лук'янченко [26], стереотипна діяльність загрожує збідненням психічної організації особистості, і тоді особистість, заради власного порятунку, збагачує діяльність – варіює її або шукає «невизначеність» у цілком знайомій ситуації. Знайти її вона може тільки у формі застосування відомого способу дій до даних умов, але такого, який саме в цих умовах дає не заздалегідь визначений результат. Індивід виявляє ініціативу, прагнучи зберегти свою творчу природу за умов, що не відповідають її можливостям.

До понять ініціативи та ініціативності звертається у своїх роботах А. Семенов. Аналізуючи проблему інтелектуальної освіти особистості в сучасних умовах, серед показників інтелектуального розвитку дослідник виділяє пізнавальну ініціативу як «бажання самостійно, за власним спонуканням знаходити нову інформацію, висувати ті чи інші ідеї, освоювати інші сфери діяльності» [44].

1.2. Вікові можливості молодших школярів у контексті розвитку ініціативності

Молодше шкільне дитинство є найважливішим віковим періодом у розвитку особистості. Необхідність набуття ініціативності як якості особистості у молодшому шкільному віці є в сучасних умовах досить значущою, оскільки в даний час особливої гостроти набуває проблема раннього інтелектуального розвитку дитини. Дослідниками доведено, що значна частина батьків, виходячи із спонукань різного порядку, надмірно форсують розвиток своєї дитини. В результаті у неї виникає негативне ставлення до будь-яких видів пізнавальної діяльності та розвивається інтелектуальна пасивність [51, с. 20].

Основною рисою досліджуваного віку є перехід від вільних рухів до організованих, хоча швидкі та точні рухи виконуються ще повільно і з великою напругою. Органи почуттів у дітей, які йдуть до першого класу, розвинені майже так само, як і в дорослих. У цілому, фізіологічні особливості молодших школярів дозволяють вважати цей період, з погляду фізіології, дещо спокійним. Основні процеси, які відбуваються у нервовій системі, створюють сприятливі передумови для формування успішної пізнавальної діяльності, а розвиток моторики, характерний для першокласників, зумовлює доступність багатьох притаманних людині рухів. Фізичний розвиток дитини цього віку передбачає можливість виконання всіх навчальних функцій [59, с.169].

Психічний розвиток дітей молодшого шкільного віку має деякі особливості, що залежать від змісту навчання. Як зазначають В. Чайка, О.Писарчук, Н. Ратушняк і О. Теслюк [59], ще кілька десятиріч тому нормальний середньостатистичний молодший школяр представлявся типовим емпіриком, не здатним ні до утворення наукових понять, ні до виконання багатьох інтелектуальних операцій (Ж. Піаже). Сфери людської діяльності, що передбачають теоретичне мислення та рефлексію, вважали для молодшого школяра недоступними [59].

Тим часом багаторічна експериментальна робота представників та послідовників розвивального навчання довела, що за умов

цілеспрямованого розвитку теоретичного мислення відбувається й інтенсивний розвиток багатьох психічних функцій, передусім сприйняття, уваги, пам'яті, мислення [59].

Сприйняття молодшого школяра стає диференційованим і вибірковим, увага – довільною, що частіше звертається на себе, на свої дії, поступово перетворюючись у постійний внутрішній контроль, тобто розвивається рефлексія, формуються навички самоконтролю [60].

Обов'язковість виконання навчальних завдань розвиває волю, нові переживання – емоційну сферу. Пізнавальний інтерес як мотив навчальної діяльності, що виявляється у єдності свідомості та емоцій, стає виразом свідомо-емоційного ставлення до навчально-пізнавальної діяльності [52].

Загалом, як зазначає О. Старинська, «для молодшого школяра характерні такі психічні процеси: підвищення довільності психічних процесів та поведінки, уміння планувати, аналізувати, рефлексія, усвідомлення змін, які відбуваються в результаті розвитку навчальної діяльності (довільність, керованість, усвідомленість сприйняття, уваги, пам'яті, мислення)» [50, с. 19], що свідчить про їхню здатність до самостійної пізнавальної діяльності.

Соціальна ситуація розвитку, за твердженням В. Помилуйко [36], яка представляє собою обов'язкові взаємини дитини з дорослим і залежність від нього, соціальним середовищем зокрема, кардинально змінюється зі вступом дитини до школи.

Як зазначає О. Нільсон [31], у дошкільника є розвинені два типи соціальних зв'язків: «дитина – дорослий» і «дитина – діти». В учня початкової школи виникають інші зв'язки: «дитина – вчитель», «дитина – дорослий», «дитина – батьки», «дитина – діти». При цьому система «дитина – вчитель» починає визначати ставлення дитини до батьків і дітей, стає центром не тільки освіти, життя, а й забезпечує комфортні та сприятливі умови для існування. Відносини «дитина – вчитель» стають

відношенням «дитина – суспільство», адже саме вчитель уособлює і втілює вимоги суспільства.

Саме з цієї причини позиція вчителя в молодшому шкільному віці надважлива. Б. Набока стверджує, що «учні початкових класів «роблять культ» із вказівок вчителя, як належне приймають те, чого їх навчають і як їх вчать» [30].

Таким чином, молодший шкільний вік через свою специфіку виявляється сприятливим періодом у розвитку особистісних якостей. Більше того, він, на думку ряду дослідників (С. Максименко, В.Паламарчук та ін.), є критичним періодом для диференціації двох рівнів інтелектуальної активності – репродуктивної та продуктивної, а тому надає можливості для розвитку пізнавальної ініціативності в освітньому процесі [34, с. 51].

У структурі ініціативності вчені виділяють чотири взаємопов'язані компоненти: *мотиваційний, емоційно-вольовий, операційний і рефлексивний*. Розглянемо докладно, які з перелічених особливостей молодших школярів впливають на їхній розвиток [26].

Мотиваційний компонент ініціативності як якості особистості характеризується пізнавальною потребою та потребою до реалізації своїх пізнавальних можливостей.

На думку В. Лозової, пізнавальна активність природно притаманна кожній здоровій дитині, адже вона виражає природну обумовленість та потребу в розумових враженнях і розумових зусиллях. В учнів початкової школи пізнавальна активність виступає у безпосередній допитливості, що становить основу майбутньої дослідницької думки [25].

Разом з тим, за численними даними дослідників (Т. Кочубей, Т. Мієр, З. Монасевич, О. Турченко та ін.), у структурі навчальних мотивів молодших школярів пізнавальним інтересам належить більш ніж скромне місце. Оскільки ж позитивні мотиви учіння, пов'язані спочатку з новизною позиції школяра, а потім із його становищем у колективі,

порівняно швидко втрачають свою актуальність, натомість утворюється своєрідний «мотиваційний вакуум», що є основою широко відомої кризи ставлення до навчання наприкінці молодшого шкільного віку [20, 28, 29, 55].

На наш погляд, подібна ситуація складається у тому випадку, якщо властива шести-семирічним дітям допитливість залишається незатребуваною в умовах шкільного навчання, якщо не проводиться цілеспрямована робота з розвитку пізнавальної потреби, якщо навчання спрямоване на засвоєння готових зразків та способів діяльності.

Наш висновок підтверджують дослідження Т. Цуркан, які засвідчують, що у процесі розвивального навчання відбувається значний розвиток пізнавальних інтересів від вузьких навчальних у другому класі до широких пізнавальних мотивів у третьому. Таким чином, відбувається перебудова внутрішньої мотивації учіння, і пізнавальні інтереси стають провідними мотивами учіння молодших школярів [25].

Існує і слабка сторона мотиваційної сфери дітей, які вступають до школи. Інтелектуальна активність та пов'язана з нею пізнавальна потреба зберігаються лише в ситуації безпосередньої взаємодії з учителем, потребують постійної підтримки з його боку. Пізнавальні інтереси молодших школярів відрізняються слабкою диференційованістю, характерною залежністю від яскравості та актуальності змісту навчального матеріалу [41].

Проте розв'язанню цієї проблеми сприяє соціальна ситуація розвитку молодших школярів. Широта та стійкість інтересів дітей залежить від позиції вчителя та обставин учіння. Отже, спеціально організоване навчання, що має на меті збереження та розвиток дитячої допитливості, веде до виникнення пізнавальної потреби, яка стає ядром мотиваційного компонента ініціативності як якості особистості [36].

Емоційно-вольовий компонент тісно пов'язаний з мотиваційним, оскільки емоції беруть безпосередню участь у формуванні пізнавальної

потреби, а воля, змінюючи спонукання, опосередковує перехід від дії за необхідністю до дії з власної ініціативи. Основним завданням емоційно-вольового компонента ініціативності є регулювання навчально-пізнавальної та інтелектуальної діяльності [29].

Вчені В. Лозова, З. Монасевич, Б. Набока, О. Кондратюк та ін. підкреслюють чуйність молодших школярів до образно-емоційних моментів, їх підвищену емоційність. Саме ці особливості молодших школярів дозволяють розвивати позитивне ставлення до нової пізнавальної проблеми, закріплювати певну ініціативну поведінку [25, 29, 30, 39].

Загальноприйнятим вважається те, що з переходом дитини до систематичного шкільного навчання відбувається становлення довільної поведінки. Як зазначає Н. Кудикіна [23], лише у молодшому шкільному віці у дитини з'являється внутрішня свобода і, як її наслідок, довільність поведінки та супутня їй відповідальність.

Таким чином, довільність поведінки, що формується в процесі навчальної діяльності та супроводжується ситуаціями успіху в навчально-пізнавальній діяльності, стає регулятором інтелектуальної поведінки молодших школярів, основою для розвитку ініціативності як якості особистості.

Специфічною характеристикою *операційного* компонента ініціативності є здатність школяра до постановки нової пізнавальної проблеми власними силами. Щоб проблему поставити, її потрібно, по-перше, «побачити», тобто виявити в пізнавальній ситуації деяку невідповідність, протиріччя. По-друге, проблему потрібно сформулювати – у молодшому шкільному віці – у вигляді питання. По-третє, необхідно здійснити узагальнююче цілепокладання, оскільки самотійно поставлена мета є змодельованим результатом ще нездійсненої діяльності, передбаченням вирішення проблеми [17].

Не завжди поставлена проблема призводить до розгортання подальшої навчально-пізнавальної діяльності. Учень повинен володіти способами самостійної роботи, чому сприяють ті загальнонавчальні навички, які закладаються у процесі шкільного навчання [13].

Початок систематичного навчання, розвиток усного та письмового мовлення сприяють розвитку словесно-логічного мислення, зростанню та якісному перетворенню операцій узагальнення; відбувається перехід від окремих розрізнених понять до їхньої ієрархії та багатоступінчастої систематизації; набувають розвитку вищі функції пам'яті [10].

Отже, у процесі навчання виникають усі необхідні розумові операції у розвитку операційного компонента навчально-пізнавальної ініціативності.

Рефлексивний компонент ініціативності характеризується критичним ставленням до інформації, що надходить, і адекватною самооцінкою, що сприяють самовизначенню учнів, обґрунтуванню ними власного права на відхилення від заданого алгоритму. Як зазначає О.Каращук, вже в дошкільному віці у дитини у виникає розуміння себе і своїх можливостей, вона починає усвідомлювати, що не все вміє (зародження самооцінки), часто обгаорює свої особисті якості. У цьому віці відбувається усвідомлення свого місця у системі суспільних відносин [15].

Якщо самооцінка дошкільника цілісна, то самооцінка молодшого школяра стає більш об'єктивною, обґрунтованою, диференційованою та рефлексивною. Особистісна рефлексія в молодшому шкільному віці формується завдяки становленню самосвідомості та обміну інформацією з оточуючими, чия думка важлива для учнів. Як вважає О. Киричук, наприкінці навчання у початковій школі в учня формується нове усвідомлення самого себе, адже самооцінка позбувається залежності від ситуації успіху і стає більш стабільною [16].

Проведений аналіз вікових можливостей молодших школярів дозволяє зробити висновок: у молодшому шкільному віці складаються сприятливі передумови для розвитку ініціативності як якості особистості. Більш того, деякі аспекти здібностей дорослої людини породжені дитинством і є збереженням на новому рівні і розвитком тих властивостей, які пов'язані з досліджуваним віковим періодом.

Отже, теоретичний аналіз наукових джерел з теми випускної роботи дозволив зробити наступний висновок: *ініціативність* – це якість особистості, що характеризує активну, свідому та цілеспрямовану діяльність індивіда, спрямовану на зміни у соціальному та особистісному середовищі. Вона проявляється у здатності самостійно генерувати ідеї, шукати шляхи досягнення результату, приймати відповідальність за свої дії та долати виникаючі труднощі [6].

Серед факторів, що стимулюють розвиток ініціативності молодшого школяра в освітньому процесі, найбільш вагомими є:

- цілеспрямована діяльність вчителя, що проявляється у підтримці інтересу до кожного учня, уваги до ідей школярів та створенні атмосфери співпраці;
- використання в освітньому процесі формі методів роботи, що дозволяють учням відкрито висловлювати свої думки, проявляти самостійність та творчість;
- спілкування з однолітками в атмосфері взаємоповаги та підтримки, організація групової роботи, що передбачає спільне обговорення проблем, пошук та прийняття рішень [50].

Розділ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. Обґрунтування педагогічних умов формування та розвитку ініціативності здобувачів початкової освіти

Аналіз наукової літератури з теми дослідження [6, 13, 26, 29, 44, 50, 51, 54] дозволяє стверджувати: дітей, які вступають до школи, характеризує внутрішнє прагнення виходу за межі традиційної ситуації, яке виражається в «віковій обдарованості» (Н. Тертична) і проявляється у природній потребі молодших школярів у розумових зусиллях, виступаючи переважно у безпосередній допитливості, що становить основу майбутньої дослідницької думки.

Проте шкільна освіта може не використовувати ці передумови, а, навпаки – спираючись на підвищену вразливість, навіюваність молодших школярів, спрямованість те що, щоб повторити, внутрішньо прийняти той стиль поведінки, який демонструє їм вчитель, призвести до формування слухняних виконавців, далеких від творчого пошуку. Тому так важливо на початковому етапі шкільної освіти *створити умови* для задоволення потреб учнів в інтелектуальній напрузі, надати свободу для реалізації їх пізнавальних можливостей, забезпечити їх необхідними навичками пошуку та аналізу інформації.

Ініціативність у навчально-пізнавальній діяльності проявляється в самостійному обмірковуванні поставлених перед здобувачем освіти завдань, умінні орієнтуватися в нестандартних ситуаціях, самостійному баченні проблеми та пошуку шляхів її розв'язання. Крім того, ініціативність учнів полягає у критичному мисленні, висловлюванні власної, відмінної від інших, точки зору. О. Турченко наголошує: від грамотної організації навчальної діяльності на занятті залежить успішність індивідуальної роботи учня, яка мотивує на самостійне поглиблення та розширення наявних знань [55].

Сенс дитячої ініціативності полягає у здатності до незалежних вольових проявів, які реалізуються у самостійному формулюванні цілей

та організації роботи з їх досягнення. Для прояву ініціативи необхідно включитися в ситуацію, зорієнтуватися в ній, оцінити, вибрати оптимальний план дій і самостійно досягти поставленої мети, усвідомивши відповідальність за свою діяльність. У зв'язку з цим розвиток ініціативності молодших школярів слід здійснювати за допомогою включення їх у діяльність щодо знаходження способів вирішення різноманітних навчальних ситуацій. Отже, *перша педагогічна умова формування ініціативності молодших школярів у навчальній діяльності – забезпечення самостійної роботи молодших школярів.*

Ще одним ключовим видом діяльності молодших школярів є ігрова діяльність, у ході якої ініціативність може виявлятися у задумі та розгортанні ігрових сюжетів, самостійному виконанні важких та відповідальних завдань, індивідуальному та колективному вирішенні навчальних проблем. Про рівень розвитку ініціативності в ігровій діяльності може свідчити вміння оцінювати роботу і поведінку своїх однокласників у реальному житті. Так, слабкий учень може вибрати роль старанного школяра та успішно її виконати, хоч і в легших, ігрових умовах. Надалі це може стати стимулом для активізації пізнавальної діяльності. Таким чином, рольова гра є одним із способів спонукання учнів до самовиховання[24] .

У розвитку ініціативності у дітей велику роль відіграють змагальні, сюжетні, предметні дидактичні ігри. Специфіка їх полягає в наявності ігрового завдання, можливих способів її вирішення та ігрових мотивів. Результатом подібного роду ігор є придбання нових способів пізнання, навичок розв'язання нестандартних завдань. Адже учні-початківці з ентузіазмом прагнуть виконувати навіть складні завдання, представлені в ігровій формі [8]. Отже, гра, крім спонукання до самовиховання, є потужним засобом становлення ініціативності у навчальній діяльності учнів. Відтак *друга педагогічна умова формування*

ініціативності молодших школярів у навчальній діяльності – застосування цілеспрямованої ігрової діяльності в освітньому процесі.

Значним потенціалом у розвитку ініціативності як якості особистості молодшого школяра є проблематизація освітнього процесу, тобто включення до змісту навчального матеріалу доступних для молодших школярів проблем та організація діяльності з їх розв'язання [24, 34, 37, 43].

Проблемна ситуація, що є ядром теорії проблемного навчання, визначається засновниками проблемного навчання (О. Сафонова, Т. Цуркан та ін.) як спеціально створюване вчителем інтелектуальне утруднення, ґрунтоване на протиріччі «знаю – не знаю – хочу дізнатись», що виникає у випадку, коли учень не може дати пояснення певному явищу, не може усвідомити і зрозуміти процес дійсності. Все це спонукає його до активного пошуку нового способу пояснення та іншої дії [43, 58].

Метою проблемного навчання в такий спосіб є не стільки засвоєння нових знань та фактів, скільки пошук самого шляхів розуміння, отримання результатів власної діяльності, формування пізнавальної ініціативності учня та задоволення пізнавальних потреб. Проблемна ситуація змушує здобувача освіти включати механізм дослідницької поведінки, оскільки створює об'єктивну неможливість задовольнити пізнавальні потреби звичними способами. Набуття досвіду самостійної постановки та вирішення проблем сприяє розвитку ініціативності як якості особистості. Відтак *третьою педагогічною умовою формування ініціативності молодших школярів – використання можливостей проблемного навчання* [66].

Однією з найважливіших умов розвитку дитячої ініціативності є розвиваюче партнерське, а не авторитарне педагогічне спілкування, засноване на розумінні, толерантності, доброті та взаємоповазі. Тільки доброзичливе ставлення дорослих, їх чуйна підтримка та супровід будуть запорукою ефективною ініціативною поведінки. Слід зазначити, що дитяча

ініціативність може блокуватися при надмірному використанні методу покарання, яке викликає у дітей почуття провини та перешкоджає розвитку допитливості, довільності та ініціативності. Надалі це може призвести до інертності дитини, залежності від дорослих і однолітків і, як результат, до серйозних змін особистості [45, 60].

Дослідження Н. Бабенко, І Козинець Т. Кравчинської, О. Савченко, О. Сесик, та ін., присвячені проблемам педагогічної взаємодії, дозволяють стверджувати, що становлення особистості значною мірою обумовлено характером міжособистісної взаємодії учнів та вчителів. О.Савченко зазначає, що предметом цілеспрямованого виховання та навчання дітей молодшого шкільного віку є встановлення дружніх стосунків, налаштованість один до одного, бажання разом грати, спільно діяти; розвиток активного інтересу до всього, що відбувається в класі і школі, встановлення доброзичливої атмосфери, відносин довіри, симпатії та формування ініціативності у стосунках з однолітками та дорослими [3, 21, 22, 42, 45].

Разом з тим, визнаючи співпрацю найкращим видом педагогічної взаємодії, слід враховувати, що на початковому етапі навчання учень займає в основному об'єктну позицію, оскільки, з одного боку, мотиви його учіння обумовлені, в більшості, зовнішніми факторами, з іншого – він ще некомпетентний у різних галузях шкільного життя [20, с. 224].

Взаємодія з однолітками передбачає рівноправне спілкування, призводить до появи досвіду контрольних дій та висловлювань. Характеристиками такої взаємодії є [21, с. 333]:

- незалежність від дорослого. Дорослий організує роботу, але учні працюють самостійно. Це забезпечує урахування позицій партнера, його погляду та призводить до розвитку рефлексії;

- націленість дітей на результат та спосіб своїх дій та дій партнера, що забезпечує високу мотивацію учасників взаємодії [21].

Досвід та результат спілкування з однолітками також збагачують учня уявленням про себе, дозволяють оцінити окремі факти досягнень, а прагнення бути кращим за інших створює мотиви успіху, являючись однією з умов розвитку волі та формування у дітей рефлексії як здатності усвідомлювати свої переваги та недоліки. Відтак *четверта педагогічна умова формування ініціативності молодших школярів у навчальній діяльності – організація партнерського спілкування в освітньому процесі.*

Отже, аналіз наукових джерел та власний практичний досвід дозволив обґрунтувати педагогічні умови, за яких формування та розвиток ініціативності молодших школярів відбуватиметься більш ефективно, а саме:

- *забезпечення самостійної роботи молодших школярів у навчальній діяльності;*
- *застосування цілеспрямованої ігрової діяльності в освітньому процесі;*
- *використання можливостей проблемного навчання;*
- *організація партнерського спілкування в освітньому процесі початкової школи.*

Визначені педагогічні умови становлення та розвитку ініціативності молодших школярів у освітньому процесі ми перевіримо у ході формувального експерименту.

2.2. Діагностика сформованості ініціативності молодших школярів

Експериментальний етап дослідження ініціативності молодших школярів проводився на базі Комунального закладу «Гімназія №35» Кам'нської міської ради. В експериментальній роботі брали участь здобувачі освіти 3-А класу. Освітній процес у даному закладі проводився у змішаному режимі. Постійно були присутні на уроках 18 здобувачів

освіти, отже, у процесі експериментальної роботи брали участь саме вони.

Експериментальне дослідження традиційно проводилось в три етапи: на констатувальному етапі ми провели розробили та провели діагностику учнів з метою виявлення наявних вихідних рівнів сформованості ініціативності третьокласників. На цьому етапі нами використовувались наступні діагностичні методики:

- адаптована методика О. Тунік, яка дозволяє виявити рівні сформованості допитливості молодших школярів та їхньої готовності до ризику;
- адаптована методика «фільм-тест» Р. Жіля, що виявляє рівні розвитку в учнів готовності діяти в невизначеній ситуації;
- адаптована до нашого дослідження методика дослідження пізнавальної самостійності молодших школярів за опитувальником Б. Пашнева.

Адаптована методика О. Тунік спрямована на виявлення певних особливостей особистості молодшого школяра, з яких ми обрали (у контексті теми нашого дослідження) рівень допитливості та рівень розвитку схильності до ризику. Учням пропонуються певний перелік тверджень (всього їх 50, ми обрали 25) і чотири варіанти позначок: в основному вірно (або так); частково вірно; ні; не можу відповісти. Проти кожного твердження потрібно поставити відповідну позначку. Обирати свій варіант потрібно швидко, не затримуючись з відповіддю, спираючись на відчуття та інтуїцію, адже цього вимагає авторка методики, встановлюючи обмеження у часі. Твердження, які передбачають необхідні для високого рівня сформованості позитивні та негативні відповіді, оцінюються в 2 бали; відповіді «частково вірно»: +1 бал; відповіді «не знаю»: - 1 бал. Детальніше цю методику ми описуємо в додатках (Додаток Б).

Адаптована методика «фільм-тест» Р. Жіля дозволяє виявити досить широке коло соціально-психологічних характеристик молодшого школяра, з яких ми обрали допитливість і готовність діяти в невизначеній ситуації.

Тест є візуально-вербальним. Досліджуваному пропонується 6 картинок, на яких зображені діти або діти та дорослі. Третьюокласник має визначити себе серед людей на малюнку або уявити себе будь-якою людиною, що займає відповідне місце (ближче чи далі від певної особи). Кінцевий кількісний показник визначається шляхом аналізу позначок школярів на малюнку та коментарів до нього. Ставиться або 1 бал, або 0.

Для визначення рівня виявлення представлена бальна шкала:

5-6 бали – високий рівень;

3-4 бали – середній рівень;

0 – 2 – бали – низький рівень готовності діяти в невизначеній ситуації.

Детальніше ця методика представлена у додатках (Додаток В).

Адаптована методика дослідження рівня пізнавальної самостійності молодших школярів за опитувальником Б. Пашнева передбачає застосування двох запитань: перша група опитувальника – запитання, спрямовані на виявлення рівня навчальної самостійності; друга група – додаткові запитання, які дозволяють виявити нещирість школярів (у нашому дослідженні – третьокласників) або надання бажаної для вчителя відповідь. Кількість та якість представлених відповідей дають підставу для висновку, що характеризує рівень розвитку пізнавальної самостійності третьокласників, а також рівень розвитку інтересу до навчальної діяльності (Додаток Г).

Відповідно до традиційних компонентів діяльності нами виділено мотиваційну, когнітивну, поведінкову та рефлексивну складову ініціативності. Ряді педагогічних досліджень містить характеристики цих складових (С. Лінкевич, В.Лозова, О Савченко, В. Паламарчук). Вчені

наголошують, що у молодшому шкільному віці вже можливе моделювання процесу діяльності, в якому вчитель керує, об'єктивно оцінює та дає необхідні поради щодо покращення результатів. Молодший школяр спроможний взяти посильну участь у спільній справі, самостійно обрати дії та творчо їх реалізувати[40] .

Мотиваційна складова. Мотивація до діяльності у молодших школярів може бути різною: бажання самоствердитися, отримати позитивну оцінку дорослих, вступити у спілкування з дорослими (особисті мотиви), принести користь іншим, зробити щось разом із іншими (суспільні мотиви). У поведінці з'являються такі характеристики як спрямованість на досягнення визначеної цілі, зібраність, відповідальність за розпочату справу та ін. Зазначимо, що потреба у визнанні у цьому віці залишається актуальною і виявляється у прагненні утвердитися у своїх якостях [66, с. 143-144]. Головне завдання вчителя – сформулювати чітке уявлення про мету діяльності задля розвитку особистісного мотиву – освоїти спосіб дії, щоб отримати бажане. Усвідомлення мети майбутньої діяльності поступово привчає школярів планувати її етапи. Інтенсивність мотивації та потреба в діяльності залежить від спрямованості мотивів та від засобів впливу вчителя (методи, прийоми і т.ін).

Когнітивна складова. Зв'язок ініціативності з когнітивними процесами розглядали у своїх дослідженнях О. Старинська, Н. Сушик, Н.Тертична та ін. Молодшому школяру доволі часто доводиться розв'язувати проблемні завдання, що вимагають виділення та використання зав'язків та відносин між предметами, явищами та діями. Логіка побудови будь-якої діяльності передбачає використання прийомів аналізу, синтезу, порівняння, класифікації як у зовнішній діяльності (організація робочого місця, побудова наочних моделей, конструювання), та і у внутрішньому плані (аналіз зразка дії, планування діяльності, оцінка дій) [53, с.114] .

На цьому етапі вчитель знаходиться поруч, але його зразки дій фіксуються у вигляді «вузлових точок» – орієнтирів дії. Успішність виконання дії залежить від тієї орієнтації, яку надав учитель. Особливо важливим є створення позитивного налаштування на діяльність, що дозволяє зайняти школяру активну позицію у засвоєнні знань та способів діяльності [54].

Діяльнісна складова. Серед якостей ініціативної особистості, як правило, відзначають її самостійність. Незнання того, як зробити, і невміння діяти стають перешкодою до самостійної діяльності. Вчені наголошують: тільки та діяльність, що вимагає повної самостійності, свободи у прояві ініціативи, тобто попередньої організації, складання плану дій, свідомого та самостійного вибору засобів діяльності та перевірки її на практиці, дозволяє школяру самому вирішити поставлене завдання. Усвідомивши інструкцію та пояснення вчителя, він вже може спробувати самостійно виконати завдання тих самих умов: закінчити розпочату справу, приступити до наступних етапів, не відволікаючись від поставленої мети; при необхідності звернутися до вчителя за порадою, пояснювати свої дії та вчасно коригувати їх [33].

Загалом, молодший школяр спроможний обирати шляхи досягнення результату, нести відповідальність за свої дії, формувати свою думку, відстоювати її та, за необхідності, чинити опір провокуючим діям однокласників..

Рефлексивна складова полягає у цілепокладанні, встановленні та регулюванні адекватних вимог до дій, плануванні, самооцінці та ін. Молодший школяр може зіставити результати діяльності та зазначену мету; вийти за межі вивченого, прийняти нестандартні рішення; самостійно виконати цілісну дію в різних умовах та навчити іншого; об'єктивно оцінити роль кожного у спільній справі; виявляти ініціативність на різних етапах праці. Це свого роду аналіз, який і є рефлексією, коли безпосередньо після здійснення діяльності школяр

аналізує її схему, свої дії, результати діяльності та відповідність діяльності поставленій меті, виявляє недоліки, тобто здійснює самоконтроль своїх дій. Щодо молодшого шкільного віку, самоконтроль постає як усвідомлення та спонтанна оцінка власних дій [26].

Очевидно, що ступінь виразності складових дитячої ініціативності дуже різноманітна, оскільки залежить від навколишнього оточення, індивідуальних особливостей, особливостей діяльності, позиції вчителя, який організовує та супроводжує цю діяльність [20].

Наведені складові компоненти ініціативності молодших школярів дозволили визначити критерії та показники сформованості досліджуваної якості особистості,

Таблиця 2.1.

**Критерії та показники сформованості
ініціативності молодших школярів**

Критерії	Показники сформованості ініціативності молодших школярів
Допитливість	<ul style="list-style-type: none"> - пізнавальний інтерес; - потреба в реалізації пізнавальних можливостей; - постановка пізнавальної проблеми;
Готовність діяти в невизначеній ситуації	<ul style="list-style-type: none"> - позитивна емоційна реакція на новизну і невизначеність; - наполегливість у подоланні труднощів; - готовність до пізнавального ризику;
Пізнавальна самостійність	<ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення інтелектуальних операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо). - досвід самостійної діяльності .

Визначені критерії та показники розвитку ініціативності молодших школярів відображені у рівнях сформованості досліджуваної якості, що продемонстровано у таблиці 2.2.

Рівні розвитку ініціативності молодших школярів

Рівні сформованості	Показники сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів
Високий	<p>Мотивація має яскраво виражену пізнавальну спрямованість, що проявляється в інтересі до проблем та способів діяльності, потребі у реалізації своїх пізнавальних можливостей. Навчальна діяльність наповнена стійким інтересом до процесу її здійснення, супроводжується концентрацією уваги, зосередженістю на виконанні роботи. Учень вчиняє ініціативні дії, вступаючи у контакт з учителем та іншими учнями. Виявляє пізнавальний ризик, ставлячи нову проблему всупереч особистому успіху. Самостійно приймає рішення щодо подолання труднощів, не вимагаючи за свою роботу винагороди.</p> <p>Стійкий інтерес до ситуації пізнання, яскраво виражена налаштованість на успіх, упевненість у вирішенні проблеми. Поява перешкод актуалізує прагнення подолання труднощів, відбувається вибір складнішого завдання, бажання шукати новий спосіб рішення.</p> <p>Учень повністю опанував інтелектуальні операції; зазвичай відразу вирішує, який спосіб дії треба використовувати; діє самостійно і наполегливо.</p>
Середній	<p>Учень відрізняється широкою допитливістю та безпосереднім інтересом до незвичної та цікавої інформації, але потреба в реалізації своїх пізнавальних можливостей виражена слабо. Спрямовує свої зусилля на пошук додаткової інформації по заданій проблемі або темі, що його зацікавила. Значне місце займає потреба у соціальному схваленні. В умовах педагогічної підтримки учень здійснює аналіз вихідної ситуації, відшукує нову проблему та здійснює дії щодо вирішення. За відсутності підтримки школяр виявляє ініціативу у разі, якщо проблема викликала сильний інтерес і відповідає потребі у досягненні, самоствердженні чи самовираженні.</p> <p>Готовність до пізнавального ризику виражена слабо.</p> <p>Налаштованість на успіх у результаті зовнішнього підкріплення. Поява перешкод стимулює прагнення подолання труднощів лише у ситуації обіцянки</p>

	<p>винагороди. Виражене прагнення досягнення успіху, заради якого учень готовий шукати новий спосіб розв'язання.</p> <p>Учень потребує попередніх інструкцій; якщо не дано чіткого алгоритму, то він певний час може намагатися знайти спосіб, яким треба діяти.</p>
Низький	<p>Мотивація не носить вираженої пізнавальної спрямованості, пізнавальна потреба не є провідною. Потреба реалізації своїх пізнавальних можливостей не є характерною для учнів цього рівня. Постановка нової проблеми власними силами здійснюється за прямою вказівкою вчителя. Ситуативно виявляється інтерес до актуальної пізнавальної діяльності; неспроможність самостійно та ефективно працювати в рамках заданої проблеми. У таких учнів немає готовності до пізнавального ризику.</p> <p>Насторожене ставлення до ситуації невизначеності, відсутність налаштованості на успіх та впевненості в успішному вирішенні у складній невизначеній ситуації. Поява перешкод актуалізує прагнення уникнути труднощів, учень вибирає легше завдання. Яскраво виражене прагнення досягти практичного результату.</p> <p>Учень може діяти лише тоді, коли безпосередньо перед виконанням завдання отримує детальну інструкцію, як саме треба діяти.</p>

Як вже було зазначено, у процесі діагностичної роботи були використані три методики. Адаптована методика О. Тунік дозволила визначити рівні сформованості допитливості молодших школярів та їхньої готовності до ризику. Результати діагностичної роботи за цією методикою представлені у діаграмі (Рис.2.1):

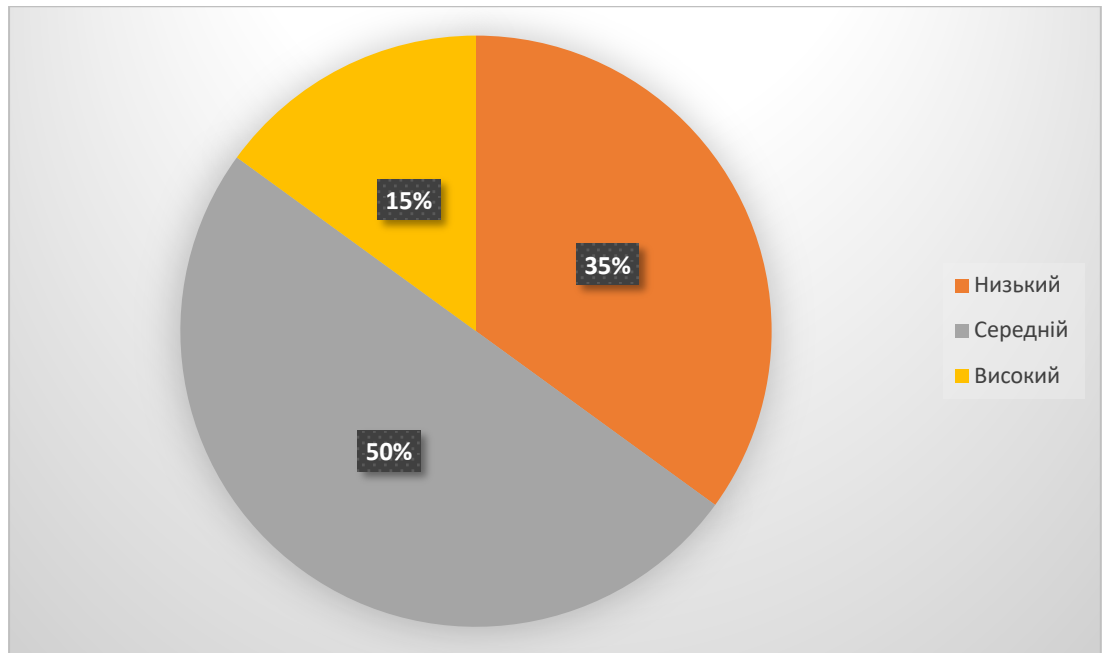

Рис. 2.1. Вихідний стан сформованості допитливості молодших школярів (Методика О. Тунік)

У діаграмі на рис.2.1 представлені дані засвідчують наступне: 35% третьокласників демонструють низький показник допитливості та потреби у навчально-пізнавальній діяльності. Молодші школярі байдужі до засвоєння нової інформації, неохоче ставляться до виконання навчальних завдань, на уроках часто відвертають увагу на побічні предмети – граються в телефоні ігри, ставлять «аватарки» замість відеозв'язку на ноутбуках, у деяких випадках радіють, якщо з'являється можливість бути відсутнім на уроках (слабкий зв'язок Інтернет, вимкнення електроенергії або сигнал повітряної тривоги; іноді навіть маніпулюють правилами безпеки або своїм фізичним станом). В такому разі учні, у більшості, не долучаються до занять у разі відновлення зв'язку впродовж навчального дня і з радістю займаються улюбленими справами. Наші спостереження та відгуки вчителя підтверджують, що такі учні відчувають складнощі у навчальній діяльності.

Меншість учнів – 15%, які складають групу школярів з високим рівнем допитливості, навпаки – виявляють активність в освітньому процесі, успішно розв'язують навчальні завдання, радісно спілкуються з однокласниками та вчителем, із задоволенням підключаються до

навчання після вимушеної перерви, коли відновлюється освітній процес. Вони успішно працюють в дистанційному режимі, швидко адаптуються до нових умов і нових завдань, із задоволенням демонструють нові знання та результати навчально-пізнавальної діяльності.

Половина учнів (50%) своїми показниками демонструють середній рівень сформованості допитливості. Цих школярів більше приваблює позанавчальна діяльність: вони люблять спілкуватись, обмінюватись думками, комфортно відчують себе на заняттях, але присутність у zoom сприймають більше як засіб спілкування із вчителем та приятелями, охоче показують своїх домашніх улюбленців, розповідають про свої захоплення, діляться новинами воєнного життя свого будинку та міста. Мотивація до пізнавальної діяльності розвинена на середньому рівні: вони включаються в освітній процес, але навчальний матеріал, отримання знань та способів дій їх приваблюють в меншій мірі.

Відтак, можна зробити висновок щодо більшості учасників експерименту із середнім рівнем розвитку допитливості.

Розглянемо результати застосування діагностичної методики з метою виявлення розвитку ініціативності молодших школярів за критерієм сформованості готовності діяти в невизначеній ситуації.

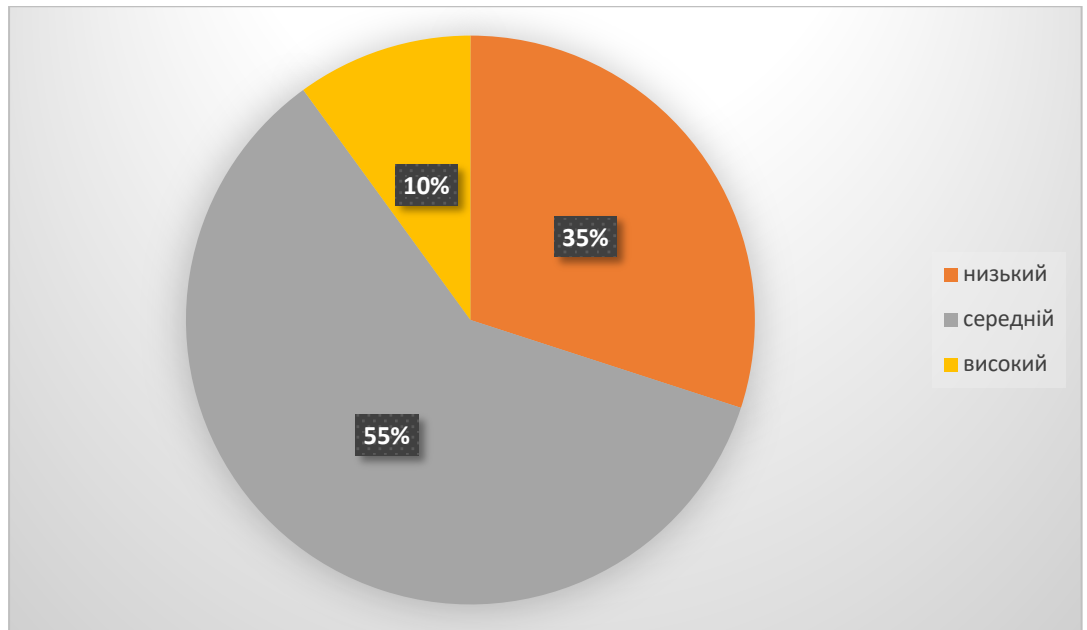

Рис. 2.2. Вихідний стан сформованості готовності діяти в невизначеній ситуації (Методики О. Тунік та Р. Жіля)

Результати діагностичної роботи засвідчили переважну більшість третьокласників, яких не дуже лякає невизначеність ситуації (55%). Дані діагностичної роботи демонструють, що діти виконують всі завдання старанно, не бояться нових цікавих завдань, беруться їх виконувати, але засмучуються через помилки та неправильні результати; для таких учнів більш важлива думка батьків, вчителя та однокласників про результати навчання та про них самих. Вони знають, що не всі завдання можуть вирішувати, тому у разі відчуття неможливості вирішення, так званого «провалу» – звертаються за допомогою до вчителя та сильніших учнів. Такі учні налаштовані школярі на участь у процесі навчання і кінцевий результат навчально-пізнавальної діяльності.

Поряд навчаються школярі (їх 10%), які виявили високий рівень готовності до ризику: їм просто цікаво виконувати складні, ще невідомі завдання; вони із задоволенням працюють самостійно, вступають у дискусію з учнями та вчителем, відстоюють власні думки, навіть, не зважаючи на реакцію вчителя. Спостереження показали, що ці учні намагаються дійти до розв'язання завдання попри численні спроби; не бояться зробити помилку, і, головне – не бояться бути несхваленими.

Третя група учнів (25%) – третьокласники, що виявили низький рівень сформованості досліджуваної готовності ризикувати. Вони можуть діяти тільки за розгорнутою інструкцією або детальним поясненням і будь-яке нове для них завдання сприймають як неможливе для вирішення, навіть не виявляючи бажання спробувати.

Отже, результати другого діагностичного зрізу теж засвідчують переважно середній рівень сформованості готовності третьокласників діяти в невизначеній ситуації.

Результати третього діагностичного зрізу дослідження сформованості у молодших школярів ініціативності за критерієм пізнавальної самостійності висвітлено у діаграмі на рисунку 2.3.

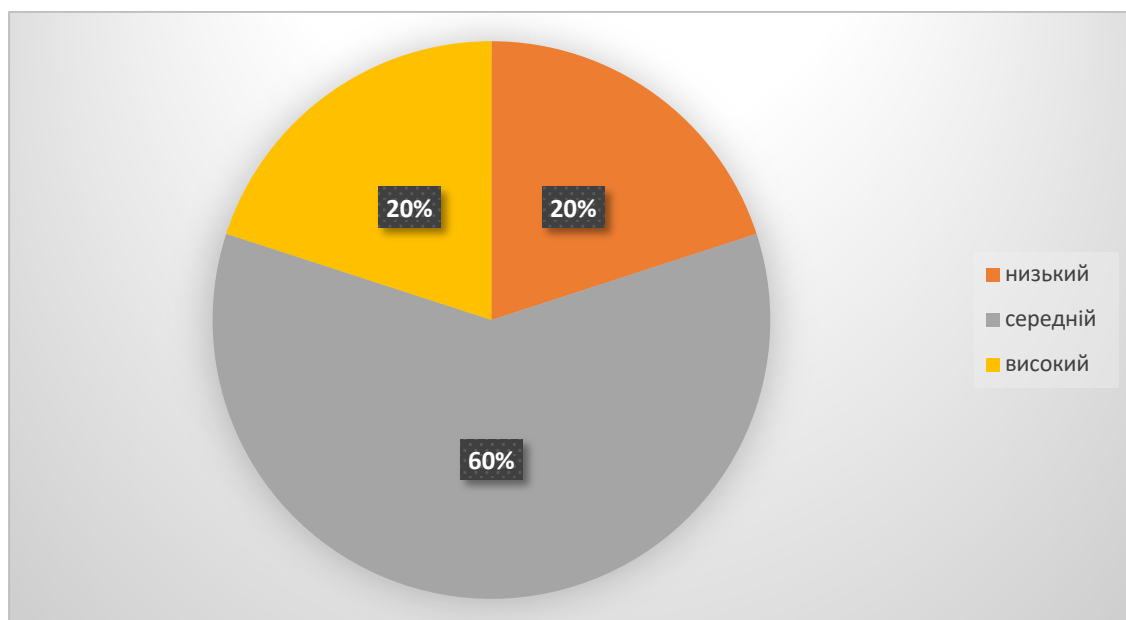

Рис. 2.3 Вихідний стан сформованості пізнавальної самостійності учнів початкової школи (за опитувальником Б. Пашінєва)

Дані діаграми свідчать: більшість учнів (60%) виявили низький рівень пізнавальної самостійності. Вони не вміють працювати самостійно, і розв'язують навчальні завдання лише тоді, коли перед цим отримують детальне пояснення, інструкцію або зразок. Такі учні байдужі до результатів своєї діяльності, вони не прагнуть вирішити завдання.

Школярі, що виявили середній рівень сформованості (таких 20%), теж потребують попередніх інструкцій, але, на відміну від першої групи, вони певний час намагаються діяти без інструкцій. Такі учні бажають діти результату, виконати завдання. Їх не дуже лякають проблемні задачі та незнайомий навчальний матеріал.

Високий рівень пізнавальної самостійності виявили 20% третьокласників. Їх відрізняє зацікавленість та наполегливість в розв'язанні нестандартних та складних проблемних завдань, прагнення винайти причини та наслідки дій, ознаки предметів, бажання досягти результату. Школярі зацікавлені, ініціативні, охоче розв'язують складні задачі та вправи, накопичують власний досвід мисленнєвої та практичної самостійної діяльності.

Результати діагностичного етапу експерименту щодо виявлення вихідного рівня сформованості ініціативності сформованості молодших школярів висвітлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Загальні показники рівнів сформованості ініціативності

молодших школярів

(на констатувальному етапі)

Рівні сформованості	Діагностичні методики			Загальний показник
	Адаптована методика О.Тунік	Адаптована методика «фільм-тест» Р.Жіля	Адаптована методика Б.Пашнєва	
Низький	35% (6 осіб)	35% (6 осіб)	20%(4 особи)	30%(5тосіб)
Середній	50%(9 осіб)	55% (10 осіб)	60% (10 осіб)	55%(10 осіб)
Високий	15% (3особи)	10% (2особи)	20%(4 особи)	15%(3 особи)

Отже, діагностика сформованості ініціативності молодших школярів у навчальній діяльності на етапі констатувального експерименту дозволяє дійти висновку:

У процесі дистанційної освіти молодші школярі виявили, в більшості, середній рівень сформованості ініціативності (55%). Значна кількість третьокласників (30%) продемонструвала низький рівень сформованості означеної якості і лише 15% високий.

Результати констатувального етапу свідчать про необхідність цілеспрямованої педагогічної діяльності щодо формування ініціативності молодших школярів.

2.3. Формувальний експеримент з теми дослідження

У ході формувального експерименту було апробовано педагогічні умови розвитку ініціативності учнів початкової школи в освітньому процесі.

Реалізуючи першу педагогічну умову – *забезпечення самостійної роботи молодших школярів у навчальній діяльності* – ми застосовували наступні завдання в освітньому процесі початкової школи:

Завдання на формулювання питання:

- Довжина однієї вулиці 1200 м. Коли другу вулицю продовжили на 200 м, вона стала вдвічі довшою за першу. Сформулюй питання та розв'яжи задачу.

- Прочитай слова: місцевість, гігантська, ополонка, жахливий, санки, рукавиці. Придумай завдання та виконай його.

Завдання на пошук зайвих даних:

- Прочитай завдання: «Довжина та ширина квадрата 4 см. Знайди площу». Без чого можна обійтися у формулюванні завдання. Виправ та розв'яжи.

Завдання, що містять декілька способів вирішення:

- Прочитай завдання: «З двох селищ одночасно назустріч один одному вийшли два пішоходи і зустрілися через 3 години. Відстань між селищами дорівнює 27 км. Швидкість одного пішохода 4 км/год. З якою

швидкістю йшов другий пішохід». Знайди кілька способів розв'язання (можна ще скласти обернену задачу).

- Склади меню вечері, яке містить усі необхідні організму людини речовини. Придумай кілька варіантів меню.

Завдання на пошук закономірностей:

- Знайди порушену закономірність:

а) 35,32,29, 27,24,21,18.

б) 0,12,24,36,46,58, 70.

Редагування текст:

- Знайди у даному тексті невідповідності. Запиши свій варіант тексту у зошит.

Херсон – дуже холодне й похмуре місто. Взимку місто вкриває сніг. Перші заморозки приходять у серпні разом з льодоставом. Осінь дуже швидка, морозна. Дніпро стоїть замерзлим. Зазвичай діти й дорослі катаються на ковзанах, ловлять рибу в ополонці.

Варіант виконання:

Херсон – дуже сонячне місто. Взимку тут майже не випадає сніг, а осінь довга, красива й тепла. У серпні і вересні майже стоїть літо, а у жовтні починають опадати листя. Вода у Дніпрі ще тепла, лагідна. Зазвичай вихідні херсонці проводять на річці, купаються та ловлять рибу.

Заміни повторювальні слова і запиши текст у зошит:

- Я живу в найкращій у світі країні – Україні. Україна моя батьківщина. В Україні народились мої батьки і молодша сестра. Мої рідне місто – Херсон. В Херсоні багато парків і дитячих майданчиків. Але зараз в Україні війна. Херсон став прифронтовим містом. Військові захищають Херсон. Ми пишаємось українськими військовими. Українські військові – найсміливіші люди на планеті.

Вправи, спрямовані на створення зв'язного тексту. Створи текст за допомогою розділових знаків. Скільки речень у тексті?

- Увечері йшов дощ під ранок мокру траву схопив мороз у лісі оселився холодний вітер сумно шумлять клени й тополі з неба чути журавлиний крик чомусь так сумно кричать птахи їм вони передчувають розлуку з рідними місцями

- *Виправ помилки у реченнях:*

Знаходиться дача на Дніпрі наша.

Багато там квітів росте різних рослин дерев і.

Ще а поспіває малина дозрівають і яблука груші солодка там.

Ріки біля лавочку змайстрував тато.

Рибу люблю ловити влітку купатися і я.

Родина любить наша вся відпочивати дачі на.

Перевіряючи другу педагогічну умову – застосування цілеспрямованої ігрової діяльності в освітньому процесі – ми використовували у ході експерименту дидактичні ігри. Наведемо деякі приклади:

- *Знайди зайве слово у реченні:*

Сашко забив коліно ноги.

Робінзони ослабли від недоїдання їжі.

Збори будуть у грудні місяці.

Багато українських міст зруйновано та перетворено на руїни.

Шлях корабля перегородив крижаний айсберг.

Автор написав свою автобіографію.

- На уроці математики ми використовували гру:

Вставте пропущені знаки дій і дужки, щоб відповідь була правильною:

1... 2... 3... 4... 5 = 100

- Завдання виконується індивідуально, також можна розділити клас на команди.

Земля – це _____.

Сонце – це _____.

Місяць – це _____.

Європа – це _____.

Говерла – це _____.

Міссісіпі – це _____.

Сиваш – це _____.

- *Замініть одним словом:*

Переганяючи один одного _____

Порожній шлунок _____

З давніх-давен _____

На дві рівні частини. _____

- *Напишіть, які частини цих рослин людина вживає у їжу:*

Морква, ріпа, буряк – _____.

Салат, білокачанна капуста – _____.

Помідор, огірок, перець – _____.

Цвітна капуста – _____.

Горох, квасоля, боби – _____.

- *Придумайте якнайбільше назв річок, використовуючи букви: Д, Б, Г, О, Н, П, Ш, Ч, М, У, Т.....(Літери можна використовувати кілька разів.)*

Третьою педагогічною умовою ми визначили *використання можливостей проблемного навчання.*

У психолого-педагогічній літературі виділяють традиційні та реальні проблемні ситуації. Постановка та вирішення проблем, які дитина спостерігає в реальному житті, знаходять найбільш яскравий відгук у його душі. Традиційне проблемне навчання передбачає розв'язання адаптованих до молодшого шкільного віку наукових проблем [4].

Наведемо приклади традиційних проблемних ситуацій.

Приклад 1. Запитуємо учнів, чому вершинах високих гір лежить сніг. Учні висувають гіпотезу: «Там холодно». Задаємо провокаційне питання: «Чому високо в горах холодно, якщо вони ближчі до сонця?» —

створюючи таким чином проблемну ситуацію. Далі під час обговорення питання встановлюємо, що повітря нагрівається від землі, тому температура повітря знижується з заввишки.

Приклад 2. При узагальненні спостережень за погодою учні встановлюють факт, що взимку не утворюються купчасті хмари. Запитуємо: «Чому?»

Пояснення цього факту: купчасті хмари утворюються при високому випаровуванні; Взимку температури повітря низькі, отже, випаровування незначне. Поява купчастих хмар є однією з ознак приходу весни.

Приклад 3. Спостереження за погодою у молодших школярів складається, що максимальна кількість атмосферних опадів випадає восени. («Восени завжди йдуть дощі, навкруги сиво, калюжі навколо».) Учні відзначають, що влітку калюж буває менше, ніж восени. Однак достовірно відомо, що максимум опадів спостерігається влітку. Літо не «сприймається» як вологий сезон через те, що для літнього періоду характерні зливи та високе випаровування.

Приклад 4. При вивченні царства живої природи у темі «Різноманітність рослин» пропонуємо завдання: «Хвоїнки сосни тримаються на гілці два-три роки, а хвоїнки ялини – п'ять-сім років. Потім вони опадають. Чому ж сосну та ялинку називають вічнозеленими рослинами?»

В даному випадку можливе висування двох гіпотез:

- 1) коли старі хвоїнки сосни та ялинки обпадуть, на їхньому місці виростають нові.
- 2) у сосни та ялинки щороку виростають нові хвоїнки.

При перевірці першої гіпотези з'ясовується, що одночасне падіння хвоїнок у сосни та ялинки призведе до того, що обидва дерева перестануть бути зеленими. Потрібен час, щоб вирости нові хвоїнки. Отже, ця гіпотеза неправильна.

Для перевірки другої гіпотези необхідна опора на спостереження та життєвий досвід учнів. Вони згадують, що у сосни та ялинки так само, як і у листяних дерев, щороку виростають нові хвоїнки. У результаті приходять до висновку, що хвоя сосни та ялинки оновлюється поступово, тому сосна та ялина завжди зелені.

Приклад 4 – реальна проблемна ситуація. Які речі треба покласти у валізу Сашка, якщо він проведе зимові канікули у Фінляндії? Які речі необхідні Оленці, якщо вона відпочиватиме в Єгипті?

Приклад 5. У літні канікули школярі м.Одеси вирушили у похід. Після першого привалу вони виявили, що втратили компас. Розкажіть, як діти змогли зорієнтуватися без компасу.

Приклад 6. У Херсоні намічалось будівництво кількох сміттєспалювальних заводів. Що робити зі сміттям? Спалювати чи не спалювати? Де розмістити заводи з переробки сміття?

Приклад 7. Чому в Арктиці холодно, адже там півроку спостерігається полярний день, коли сонячне проміння потрапляє на земну поверхню?

Передбачувана відповідь: «Сонячні промені ковзають поверхнею, слабо нагріваючи її». Наступне питання вчителя: «Але в цьому разі нагрівання земної поверхні все ж таки відбувається. Чому ж все одно холодно в арктичній зоні?» У результаті обговорення учні доходять висновку, що сніг відбиває частину сонячного «тепла» (правильно вживати термін «сонячна радіація»).

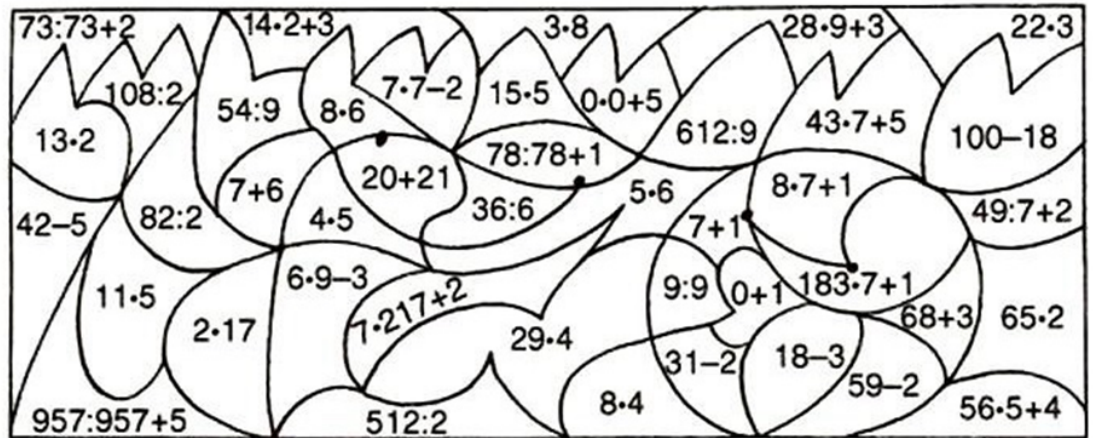
Проблема може бути виражена не тільки у вигляді питання, а й «прихована» від учнів і представлена в самому формулюванні завдання:

Розподіліть слова по стовпцям:

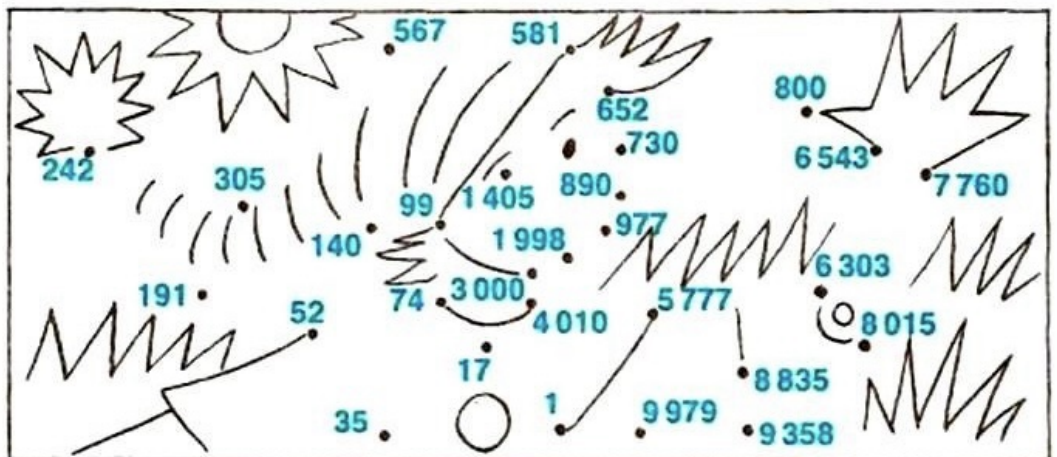
- це властиво тваринам (це вміють робити тварини);
- це властиво людині та тваринам (це вміють робити і людина, і тварина);
- це властиво лише людині (це вміє робити лише людина).

Можна дати підказку у вигляді добірки слів: *дихати, пересуватися, думати, творити, харчуватися, доглядати потомство, вигадувати різні машини, малювати, створювати музику, складати вірші, переслідувати, впадати в сплячку, добувати їжу, вирощувати рослини, доглядати тварин.*

Розфарбуй малюнок. Колір визначай таким чином: якщо остача дорівнює 1 – розфарбуй жовтим; 2 – салатовим; 3 – блакитним; 4 – коричневим; 5 – зеленим; 6 – помаранчевим.

Дізнайся, за скільки хвилин ти можеш з'єднати всі крапки в порядку зменшення чисел:

Запиши дані в таблицю:

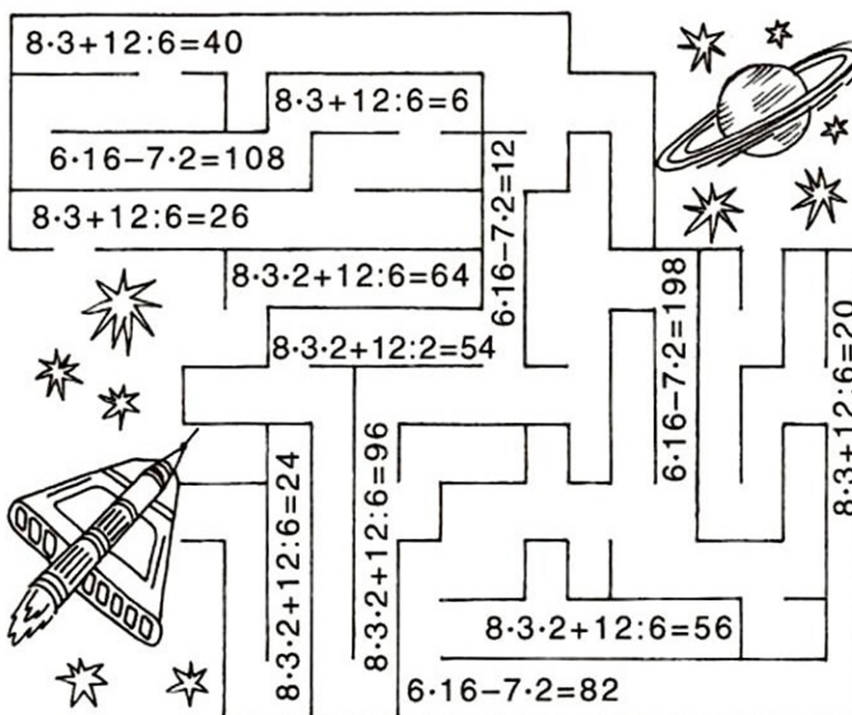
Час виконання	Години	Хвилини
Початок роботи		
Закінчення роботи		

Витрачений час		
----------------	--	--

Знайди закономірність та впиши пропущені числа:

90	90 000	89 800	89 600		89 200
		69 800		69 400	
50	50 000		49 600		
				29 400	
					9 200

Накресли шлях космічного корабля до планети. Перевір, чи всі рівняння на шляху корабля вірні. Перетвори невірні рівності на вірні, правильно поставивши дужки:

Запиши до таблиці розрядів та класів:

- 1) найбільше шестизначне число;
- 2) рік повномасштабного вторгнення росії в Україну;
- 3) значення різниці найбільшого тризначного числа та найменшого двозначного числа;
- 4) найменше шестизначне число;

5) рік, коли ти пішов до школи;

6) значення суми найбільшого і найменшого чотиризначних чисел:

	сотні тисяч	десятки тисяч	одиниці тисяч	сотні	десятки	одиниці
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Експериментальна робота проводилась з урахуванням четвертої педагогічної умови – *організація партнерського спілкування*. Ми розуміємо партнерство в освітньому процесі як трансформацію традиційної моделі «вчитель-учень» у більш продуктивну та гуманістичну взаємодію. Замість пасивного сприйняття інформації учень стає активним учасником освітнього процесу, що надає можливість поряд із вчителем відчувати себе винахідником, а отже – детальніше занурюватись у навчальний матеріал та досягати вагоміших результатів. Рівність учасників: вчитель та учень виступають як рівноправні партнери в освітньому діалозі. Основними принципами такої взаємодії є:

- довіра: вчитель виявляє довіру до своїх учнів, їх знань та досвіду; приклад такої взаємодії сприяє встановленню доброзичливих партнерських стосунків між учнями, а також спонукає їх до взаємодовіри та взаємодопомоги;
- спільне прийняття рішень: освітній процес будується з урахуванням спільного планування, організації та оцінки. Такий спосіб діяльності стає запорукою формування уміння працювати в команді;
- індивідуальний підхід: вчитель враховує унікальні особливості кожного учня та створює умови для його всебічного розвитку.

Задля реалізації цієї умови у процесі розв'язання проблемних завдань влаштовувались дискусії, які стимулюють критичне мислення, формують уміння аргументувати свою точку зору та вислуховувати інших, розвивають допитливість, уміння ставити питання та шукати оригінальні шляхи вирішення завдань, а у класі панує атмосфера довіри та взаєморозуміння.

2.4. Аналіз результатів експериментальної роботи

Логіка експериментального дослідження передбачає проведення контрольної діагностики після формувального етапу експерименту. Рівні сформованості ініціативності третьокласників наприкінці експерименту визначались у такий самий спосіб, що й на констатувальному етапі.

Діаграма на рис. 2.6 висвітлює результати контрольного етапу дослідження сформованості ініціативності молодших школярів за адаптованою методикою О. Тунік (критерій – допитливість):

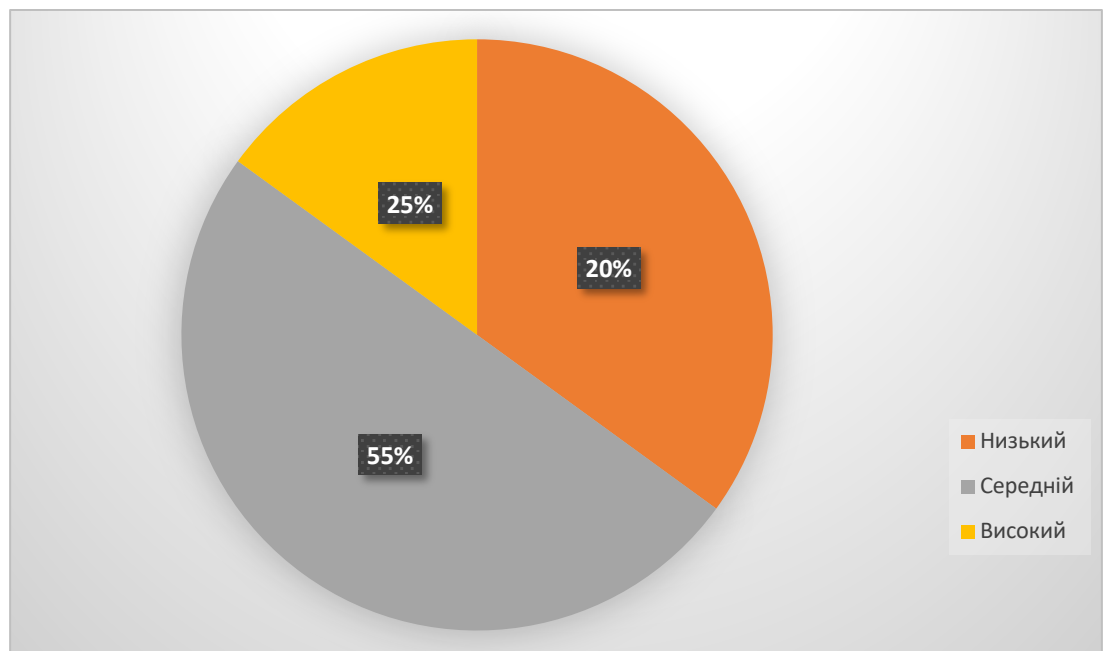

Рис. 2.6 Стан сформованості ініціативності молодших школярів за методикою О. Тунік (наприкінці експерименту)

Як свідчать показники діаграми, в експериментальному класі, в якому проводилась систематична робота з формування ініціативності молодших школярів, відсоток школярів з високим рівнем ініціативності збільшився – було 15%, а стало 25%. Численність третьокласників, що виявили низький рівень розвитку означеної сформованості – навпаки, зменшилась – їх стало 20 % замість 35%. За рахунок цього зменшився й відсоток учнів із середнім рівнем сформованості досліджуваної якості – їх стало 50% замість 55%. Відтак, ймовірно, організація самостійної роботи та ігрової діяльності, використання проблемних завдань та підтримка партнерських взаємин сприяють розвитку ініціативності молодших школярів.

Рисунок 2.7 містить діаграму з кількісними показниками сформованості ініціативності третьокласників за методикою «фільм-тест» Р. Жіля (*критерій – готовність діяти в невизначеній ситуації*) на контрольному етапі експерименту:

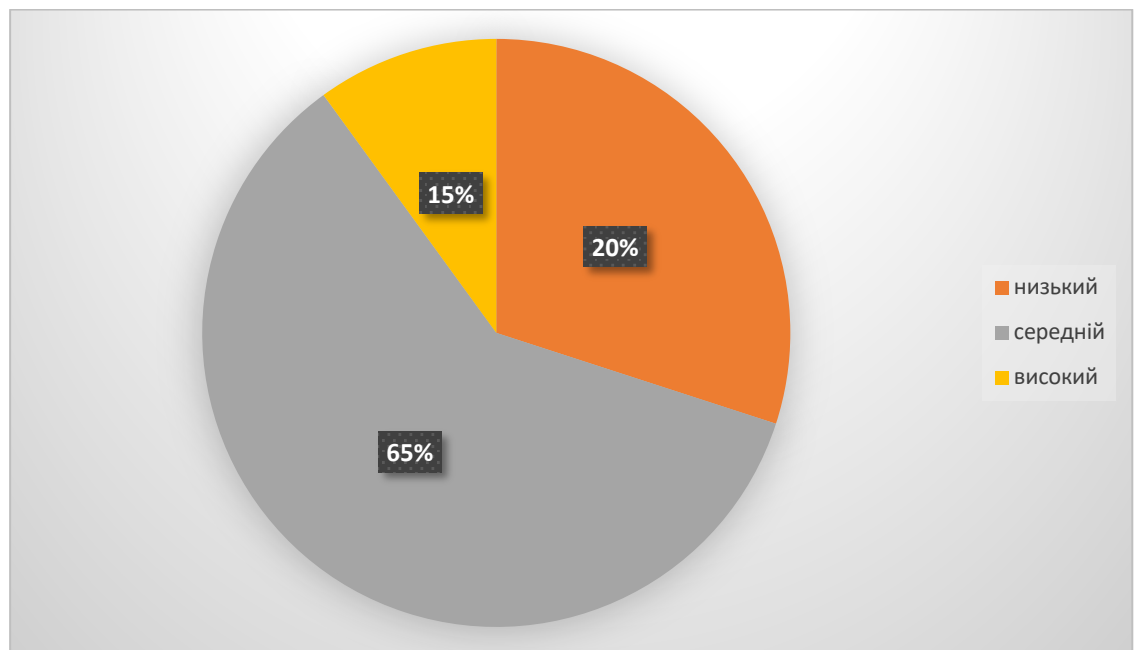

Рис. 2.7. Стан сформованості ініціативності молодших школярів за методикою Р. Жіля (наприкінці експерименту)

Наведена діаграма також підтверджує дієвість обґрунтованих педагогічних умов: – продемонстровано збільшення чисельності учнів з високим рівнем сформованості на 5% у порівнянні з констатувальним

етапом. Також констатуємо й збільшення чисельності школярів, що виявили середній рівень сформованості ініціативності на 10%, натомість, на 15% зменшилась кількість учнів, що продемонстрували низький рівень сформованості.

Діаграма на рис. 2.8 демонструє розподіл третьокласників за рівнем сформованості пізнавальної самостійності третьокласників на контрольному етапі:

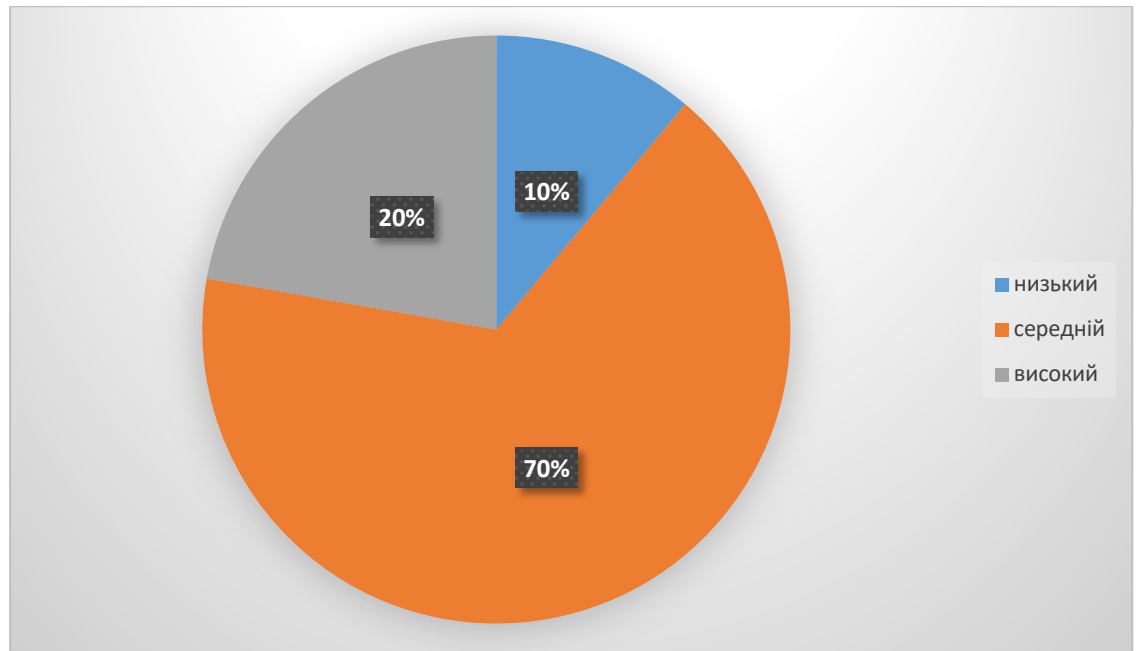

Рис.2.8. Стан сформованості пізнавальної самостійності молодших школярів за опитувальником Б. Пашнєва (наприкінці експерименту)

Дані діаграми свідчать, що рівні сформованості пізнавальної самостійності теж підвищились: чисельність третьокласників з високим рівнем сформованості не збільшилась, але на 10% зменшилась кількість учнів, які продемонстрували низький рівень сформованості, і збільшилась чисельність школярів із середнім рівнем розвитку досліджуваної якості.

Порівняльні дані сформованості ініціативності молодших школярів (констатувальний та контрольний зріз) ми наводимо в таблиці 2.4:

Таблиця 2.4.

Порівняльні показники сформованості ініціативності молодших школярів

(констатувальний та контрольний етапи дослідження)

Рівні сформованості	Діагностичні методики						Загальний показник	
	Методика О. Тунік		Методики О. Тунік та Р.Жіля		Опитувальник Б. Пашнева			
	конст. етап	контр етап	конст етап	контр етап	конст етап	контр етап	конс етап	конт етап
Низький	35%	20%	35%	20%	20%	10%	30%	17%
Середній	50%	55%	55%	65%	60%	70%	55%	64%
Високий	15%	20%	10%	15%	20%	20%	15%	19%

Отже, дані таблиці засвідчують ефективність обґрунтованих і експериментально перевірених педагогічних умов формування ініціативності молодших школярів, що реалізовані на формувальному етапі експериментальної роботи з теми дослідження.

ВИСНОВКИ

Важливим завданням освіти в Україні є формування ініціативної особистості, що має досвід самостійного мислення, прийняття рішень та активної дії. Розвиток ініціативи учнів передбачає створення умов для самореалізації, стимулювання творчого потенціалу та формування вміння брати відповідальність за свої дії. Результати проведеного дослідження дозволили дійти висновків:

1. Аналізуючи наукові джерела щодо теми дослідження, ми визначили спільні риси в розумінні науковцями поняття ініціативи: по-перше, це спонукання, по-друге, це спонукання до початку діяльності, по-третє, це спонукання до початку вільної, самостійної та активної діяльності, що виходить межі встановлених норм

У психології до вивчення ознак ініціативності зверталися М.Заброцький, С. Максименко, Н. Тертична, І. Плотнік, В.Чернобривкіна, В. Шапран та ін., розглядаючи ініціативу як вольову якість особистості, як мотивацію до діяльності, як вихід за межі заданих умов, як прагнення шукати нові шляхи для успішнішого вирішення завдань.

У дослідженнях вітчизняних учених-педагогів – О.Савченко, О.Лук'янченко, Н. Гойдош, В. Лозової, З. Монасевич, А. Семенова, О.Старинської, О. Турченко – зазначається, що ініціативність необхідно розглядати як якість особистості, що постійно розвивається і залежить від

внутрішніх умов та зовнішніх обставин засвоєння людиною життєвого досвіду.

2. Систематизація наукових джерел дозволила уточнити визначення поняття ініціативності, а саме: *ініціативність* – це якість особистості, що характеризує активну, свідому та цілеспрямовану діяльність індивіда, спрямовану на зміни у соціальному та особистісному середовищі. Вона проявляється у здатності самостійно генерувати ідеї, визначати шляхи та результати діяльності, нести відповідальність за свої дії та долати виникаючі труднощі [6].

Серед факторів, спрямованих на розвиток ініціативності здобувачів початкової освіти, найбільш вагомими є:

- цілеспрямована діяльність вчителя, що проявляється у підтримці інтересу до кожного учня, уваги до ідей школярів та створенні атмосфери співпраці;
- використання в освітньому процесі формі методів роботи, що дозволяють учням відкрито висловлювати свої думки, проявляти самостійність та творчість;
- спілкування з однолітками в атмосфері взаємоповаги та підтримки, організація групової роботи, що передбачає спільне обговорення проблем, спільний пошук та прийняття рішень усіма учасниками.

3. У ході експериментальної роботи нами було розроблені критерії, показники та рівні сформованості ініціативності здобувачів початкової освіти. Критеріями виступили:

допитливість (показники: пізнавальний інтерес; потреба в реалізації пізнавальних можливостей; постановка пізнавальної проблеми);

готовність діяти в невизначеній ситуації (показники: позитивна емоційна реакція на новизну і невизначеність; наполегливість у подоланні труднощів; готовність до пізнавального ризику);

пізнавальна самостійність (показники: усвідомлення інтелектуальних операцій – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо; досвід самостійної діяльності).

У процесі діагностичної роботи з третьокласниками було визначено рівні сформованості ініціативності молодших школярів – *високий, середній та низький*.

4. У ході вивчення літератури та аналізу педагогічного досвіду встановлено, що педагогічними умовами, забезпечення яких сприяє більш ефективному розвитку ініціативності молодших школярів є наступні:

- *забезпечення самостійної роботи молодших школярів у навчальній діяльності;*
- *застосування цілеспрямованої ігрової діяльності в освітньому процесі;*
- *використання можливостей проблемного навчання;*
- *організація партнерського спілкування в освітньому процесі початкової школи.*

Отримані діагностичні дані засвідчили необхідність систематичної роботи з формування ініціативності учнів початкової школи.

Зміст формувального етапу експериментальної роботи, відповідно до мети дослідження, включав комплекс вправ, які підтвердили дієвість визначених педагогічних умов, а саме:

- *завдання для самостійної роботи молодших школярів: на формулювання питання, на пошук зайвих даних, завдання, що містять декілька способів вирішення, на пошук закономірностей, редагування та створення зв'язного тексту;*
- *ігрові завдання;*
- *проблемні ситуації та проблемні завдання творчого характеру.*

Експериментальна робота проводилась в умовах партнерського спілкування, основними принципами якого є довіра, спільна діяльність та урахування індивідуальних особливостей учнів.

По закінченню другого етапу експерименту було проведено контрольну діагностику, яка засвідчила: рівень сформованості ініціативності молодших школярів підвищився.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. 2023. URL: <https://sum.in.ua> (дата звернення: 05.09.2024).
2. Алфімов Д. В. Теорія і методика виховання лідерських якостей особистості у сучасній загальноосвітній школі – Луганськ, 2012. – 495 с.
3. Бабенко Н., Козинець І. Педагогіка партнерства у вищій школі. URL: <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/155183/44-47.pdf> (дата звернення: 07.07.2024)
4. Бакка Т., Голощапова В., Дегтярьова Г., Євтушенко Р., Іванова І., Крамаровська С., Мелещенко Т, Шкребець О. «Медіаграмотність та критичне мислення в початковій школі: посібник для вчителя» / За редакцією Волошенюк О., Дегтярьової Г., Іванова В. URL: <https://bit.ly/3kwzdJP> (дата звернення: 13.01.2024)
5. Бондаренко І. І. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами ІКТ – URL:: <http://www.eduwiki.uran.net.ua/wiki/images/5/59/> (дата звернення: 29.08.2024)
6. Гойдош Н. Сутність поняття «ініціативність» у психолого-педагогічній літературі // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2022. – № 24. – С. 78–84.

7. Державний стандарт початкової освіти. Київ, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018> (дата звернення: 16.07.2024)
8. Діяльність молодшого школяра. [Електронний ресурс] http://pidruchniki.com/13761106/psihologiya/diyalnist_molodshogo_shkolyara (дата звернення: 14.07.2024)
9. Діяльність учителя. Педагогіка співробітництва. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Навчальні матеріали онлайн: http://pidruchniki.com/16520205/pedagogika/diyalnist_uchitelya (дата звернення 25.05.2024)
10. Дубровіна І. В. Пізнавальна активність як стан готовності учнів до пізнавальної діяльності. URL: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/169> (дата звернення 01.05.2024)
11. Дубяга С.М. Педагогічні технології в початковій школі: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів напряму підготовки «Початкова освіта». Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 160 с.
12. Дусавицький О.К. Урок в початковій школі. Реалізація системно-діяльнісного підходу до навчання / О.К. Дусавицький, Е.М. Кондратюк – 5-е вид. – Київ-прес, 2012. – 288 с.
13. Журавльова Л. О., Сергеева Л. О. Формування самостійності молодших школярів в умовах початкової школи. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. - 2015. № 2. С. 121–125. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2015 (дата звернення 07.05.2024)
14. Заброцький М. Вікова психологія : навч. посіб / М. Заброцький. – К. : МАУП, 1998. – 92 с.
15. Каращук О.В. Інноваційні технології як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів. Генезум, 2021. URL:

- <https://genezum.org/library/innovaciyni-tehnologii-yak-zasib-rozvytku-tvorchyzhdibnostey-molodshyh-shkolyariv> (дата звернення: 20.08.2024).
16. Киричук О.І. Навчальні інтереси молодших школярів / О.І. Киричук – К. : Рад. школа, 1982. – 128 с.
17. Колективна навчально-пізнавальна діяльність школярів [Електронний ресурс] Організація пізнавальної діяльності на уроках в початковій школі. Авраїмова О.А. Режим доступу до сайту - <http://osvita.ua/school/method/technol/6630//> (дата звернення: 16.07.2024)
18. Кондратюк О. Інноваційні технології в початковій школі.-К.: Шк. Світ, 2018. – 150с.
19. Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа». Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення: 03.09.2024)
20. Кочубей Т. Д. Психолого-педагогічні засади виховання активності як особистісної лідерської якості молодшого школяра Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та інші]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2019. – № 44. – С. 220–225.
21. Кравчинська Т. Педагогіка партнерства: повага до особистості. Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації», 2019. Т. 4. С.333-335.
22. Краще разом. Що таке педагогіка партнерства і навіщо вона в НУШ: <https://nus.org.ua/articles/pedagogika-partnerstva-shho-tse-take-ta-yak-zrozumity-chy-vonaye-u-shkoli/> (дата звернення 05.06.2024)

- 23.Кудикіна Н.В. Психологічні витoki педагогічної теорії ігрової діяльності. URL: zu.edu.ua. <http://eprints.zu.edu.ua> (дата звернення: 12.03.2024).
- 24.Лінкевич С.Б. Ігрові технології та інновації в умовах реалізації Нової української школи. 2019. URL: https://imso.zippo.net.ua/wpcontent/uploads/2019/08/6_%D0%9B%D0%BD%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0 (дата звернення: 01.06.2024).
- 25.Лозова В.І. Пізнавальна активність школярів: (Спецкурс із дидактики): навч. посібник для пед. ін.-тів / В.І. Лозова – Харків : Основа, 1990 – 89 с.
- 26.Лук'янченко О.М. Особливості формування ініціативності у молодших школярів на уроках мистецтва. Інноваційна педагогіка. Секція «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах». 2020. № 75. Т. 2. С. 28–31.
- 27.Максименко С.Д. Психологічний супровід особистісного розвитку школяра. Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Вип. 2. Кам'янець-Подільський : —Аксіомал, 2008. С. 3 – 11.
- 28.Мієр Т. І. Організація навчально-дослідницької діяльності молодших школярів : монографія / Т. І. Мієр. Кіровоград : ФО-П Александрова М. В., 2016. – 424 с.
- 29.Монасевич З.Л. Створення умов виникнення освітньої ініціативи у першокласників [Електронний ресурс] // Міжрегіональна Тьюторська Асоціація. URL: <http://www.thetutor.ru/biblioteka/biblioteka/tyuorstvo-v-nachalnoj-shkole/27> (дата звернення: 07.09.2024)
- 30.Набока Б. Пізнавальна діяльність як основа розвитку особистості учня. Наукові записки. URL:

<https://core.ac.uk/download/pdf/83099927.pdf> (дата звернення: 02.03.2024).

31. Нільсон О. А. Теорія і практика самостійної роботи учнів: науково дослідний інститут педагогіки Естонської РСР, 1976. 280 с.
32. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja / під заг. ред. Н. М. Бібік. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
33. Окушко Т. К. Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому громадському об'єднанні // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук, праць. - Кіровоград : „Дмекс-ЛТД“, 2013. - Вип. 17, кн. 2. - С. 44-53.
34. Паламарчук В. Ф. Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи : вектор розвитку. Український педагогічний журнал. 2018. № 3. С. 49–52.
35. Пометун О.І.; Пироженко Л.В. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання.-К.:А.С.К.,2014. - 192 с.
36. Помилуйко В.Ю. Адаптивні й неадаптивні прояви ініціативності особистості та їх діагностика консультантом-психологом. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2012. Вип. 9. С. 204–213. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/>(дата звернення: 12.04.2024)
37. Распопова Т. В. Проблемне навчання. URL : <https://uploaded/raspopova-tayisa-volodimirivn> (дата звернення 02.09.2024).
38. Рекомендація Європейського Парламенту та Ради (ЄС) “Про основні компетенції для навчання протягом усього життя”: Європейський Союз; Рекомендація від 18.12.2006 № 2006/962/ЄС. URL: <http://surl.li/puzs> (дата звернення: 28.08.2024).
39. Розвивальні технології навчання молодших школярів: навч. Посібник / [О.М. Кондратюк, С.Є. Лупаренко, І.М. Толмачова, З.І.

- Шилкунова]; за заг. ред. В.І. Лозової, О.М. Іонової. – Х.: НПУ імені Г.Г. Сковороди, 2011. – 224с.
40. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підруч. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
41. Савченко О. Я. Діагностика і дидактичні умови формування у молодших школярів мотивації уміння вчитися [Електронний ресурс] / О.Я. Савченко // Український педагогічний журнал. - № 1. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://lib.iitta.gov.ua/9773/1.pdf> (дата звернення: 23.07.2024)
42. Савченко О. Я. Навчальне середовище як чинник стимулювання дослідницької діяльності молодших школярів / О. Я. Савченко // Наукові записки Малої академії наук України. – 2012. – №.1. – С. 41 – 49.
43. Сафонова О. О. Використання проблемних ситуацій у початковій школі. Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства : збірн. наук. праць. Житомир : ФО-П Левковець Н. М., 2020. 188 с.
44. Семенов А.А. Ініціативність як лідерська якість особистості: до теорії питання. [Електронний ресурс]. URL: <https://scholar.google.ru/scholar?hl=> (дата звернення: 14.06.2024)
45. Сесик О. О. Педагогіка партнерства – ключовий компонент формули «нової школи». Виховна робота в школі. 2017. № 3. С. 2–4.
46. Сидоренко Н.І. Формування навичок самоосвітньої діяльності студентів педагогічних факультетів в умовах дистанційної освіти. / В.Денисенко, Н. Борисенко, І. Гриценко, Н. Сидоренко. // Social Work and Education Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University (<https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.3.7>). – 2020. – С. 325–337.
47. Сидоренко Н.І. Формування ціннісних орієнтирів молодших школярів засобами вільної та відкритої культури / В. Денисенко,

- Н.Борисенко, І.Гриценко, Н.Сидоренко // *European humanities studies: State and Society*. - Krakow: Issue 2, 2018. - P.94-117.
- 48.Словник української мови в 11 томах. 1978. Т. 9. С. 137. URL: <http://sum.in.ua/s/seredovyshhe> / (дата звернення: 14.01.2024)
- 49.Старинська О. Розвиток інтелектуальної ініціативи засобами інтерактивного навчання // *Рід. шк.* - 2006. - № 6. - С. 39-41.
- 50.Старинська О.В. Ініціативність у контексті проблеми регуляції інтелекту // *Зб . наук. праць Бердянського державного педагогічного інституту (психологічні науки)*. – Бердянськ, 2007. – С. 16-26.
- 51.Старинська О.В. Інтелектуальна ініціативність та рівень розвитку інтелекту дитини // *Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного інституту (психологічні науки)*. – Бердянськ, 2006. – С. 12-21.
- 52.Сунь Цзінцю. Пізнавальна самостійність особистості : сутність, основні характеристики, структура. Професійна освіта : методологія, теорія та технології. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 5. С. 246-257.
- 53.Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2013. С. 110-115.
- 54.Тертична Н. А. Психологічні особливості становлення ініціативи молодшого школяра в учбовій діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» – К., 1997. – 18 с.
- 55.Турченко О. Формування ініціативності і підприємливості молодших школярів у освітньому процесі початкової школи // *Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи: матеріали II наук.практ. інтернет-конф., Харків, 11*

- жовт. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди . Харків,, 2022. С. 34.
- 56.Химинець В.П. Інновації в початковій школі. - Тернопіль: Мандрівець, 2018 - 312 с.
- 57.Цимбалару А.Д. Нова українська школа: освітній простір учня початкової школи: навчально-методичний посібник. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2020. С.160-174
- 58.Цуркан Т. Г. Шлях до успіху особистості – через проблемне навчання. Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 10 С. 313–318.
- 59.Чайка, В. М., Писарчук, О. Т., Ратушняк, Н. О., Теслюк, О. Я. (2020). Формування вмінь самоорганізації навчальної діяльності учнів початкової школи з особливими потребами. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Gospodarki*, 36, 163–177. URL: <http://www.ers.byd.pl/userles/les/ZN%20ERS%20tom%205%202020.pdf> (дата звернення: 11.09.2024)
- 60.Чернобровкіна В.А. Психологія особистісної свободи : монографія / В. А. Чернобровкіна ; Держ. закл. "Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка". - Луганськ : ДЗ "ЛНУ ім. Тараса Шевченка", 2012. - 487 с.
- 61.Шапран В. Ю. Види ініціативності та їх класифікація / Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : [зб. наук. пр.]. - Переяслав-Хмельницький, 2011. - Вип. 21. - С. 408 -413.
- 62.Шапран В. Ю. Ініціативність як психологічний феномен: різні підходи до його вивчення / В. Ю. Шапран // Освіта регіону [український науковий журнал]. - К., 2010.-№ I. С. 160-163.
- 63.Шапран В. Ю. Сучасні психологічні підходи до визначення понять “ініціатива” та “ініціативність”// Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет

імені Григорія Сковороди” : [зб. наук. пр.]. - Переяслав-Хмельницький, 2011. - Вип. 20. - С. 539-544

- 64.Шуть М. Сучасна ігрова педагогіка. Методична скарбничка вихователя. Київ. 2016. № 6. С. 33-36. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/1557>-(дата звернення:24.04.24).
- 65.Яланська С. П. Психологія творчості : навчальний посібник. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2014. 181 с.
- 66.Янкович О. Освітні технології у початковій школі: навчально-методичний посібник / Олександра Янкович, Ірина Кузьма. – Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2018. – 266 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, _____, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

20.10.2021

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)

Додаток Б

Діагностика допитливості та схильності до ризику (О. Тунік)

Призначення тесту

Дана методика дозволяє визначити чотири особливості творчої особистості: допитливість (Д); уява (У); складність (С) і схильність до ризику (Р). Незважаючи на її адресованість юнацькому віку, вона не втрачає своєї прогностичності й у зрілих літах. Для нашого дослідження ми обираємо критерії допитливість (Д) та схильність до ризику (Р).

Інтерпретація тесту

Основні критеріальні прояви досліджуваних факторів:

- Допитливість. Суб'єкт із вираженою допитливістю найчастіше запитує всіх і про усе, йому подобається вивчати устрій механічних речей, він постійно шукає нові шляхи (способи) мислення, любить вивчати нові речі й ідеї, шукає різні можливості рішення завдань, вивчає книги, ігри, карти, картини й т.д., щоб пізнати якнайбільше.
- Схильність до ризику. Проявляється у тому, що суб'єкт буде відстоювати свої ідеї, не звертаючи уваги на реакцію інших; ставить перед собою високі цілі й буде намагатися їх здійснити; допускає для себе можливість помилок і провалів; любить вивчати нові речі або ідеї й не піддається чужій думці; не занадто стурбований, коли однокласники, учителі або батьки виражають своє несхвалення; воліє мати шанс ризикнути, щоб довідатися, що із цього вийде.

Інструкція до тесту

Це завдання допоможе вам з'ясувати, наскільки творчою особистістю ви себе вважаєте. Серед наступних коротких пропозицій ви знайдете такі, які виразно підходять вам краще, ніж інші. Їх слід зазначити знаком «Х» у колонці «В основному вірно». Деякі пропозиції підходять вам лише частково, їх варто позначити знаком «Х» у колонці «Почастки вірно». Інші твердження не підійдуть вам зовсім, їх потрібно відзначити знаком «Х» у колонці «Ні». Ті твердження, щодо яких ви не можете прийти до рішення, потрібно позначити знаком «Х» у колонці «Не можу вирішити».

Робіть позначки до кожної пропозиції й не замислюйтеся подовгу. Тут немає правильних або неправильних відповідей. Відзначайте перше, що прийде вам у голову, читаючи пропозицію. Це завдання не обмежене в часі, але працюйте якнайшвидше. Пам'ятайте, що, даючи відповіді до кожної пропозиції, ви повинні відзначати те, що дійсно відчуваєте. Ставте знак «Х» у той стовпчик, що найбільше підходить вам. На кожне питання виберіть тільки одну відповідь.

Тестовий матеріал

1. Якщо я не знаю правильної відповіді, то спробую догадатися про неї.
2. Я люблю розглядати предмет ретельно й докладно, щоб виявити деталі, яких не бачив раніше.
3. Зазвичай я задаю питання, якщо чого-небудь не знаю.
4. Мені не подобається планувати справи заздалегідь.
5. Перед тим як грати в нову гру, я повинен переконатися, що зможу виграти.
6. Мені подобається уявляти собі те, про що мені потрібно буде довідатися або зробити.
7. Якщо щось не вдається з першого разу, я буду працювати доти, поки не зроблю це.
8. Я ніколи не виберу гру, з якою інші незнайомі.

9. Краще я буду робити все як зазвичай, ніж шукати нові способи.
10. Я люблю з'ясувати, чи не так усе насправді.
11. Мені подобається займатися чимсь новим.
12. Я люблю заводити нових друзів.
13. Мені подобається думати про те, чого зі мною ніколи не траплялося.
14. Зазвичай я не витрачаю час на мрії про те, що коли-небудь стану відомим артистом, музикантом, поетом.
15. Деякі мої ідеї так захоплюють мене, що я забуваю про усе на світі.
16. Мені більше сподобалося б жити й працювати на космічній станції, ніж тут, на Землі.
17. Я нервую, якщо не знаю, що відбудеться далі.
18. Я люблю те, що незвичайно.
19. Я часто намагаюся представити, про що думають інші люди.
20. Мені подобаються розповіді або телевізійні передачі про події, які трапилися в минулому.
21. Мені подобається обговорювати мої ідеї в компанії друзів.
22. Я зазвичай зберігаю спокій, коли роблю щось не так або помиляюся.
23. Коли я виросту, мені хотілося б зробити щось таке, що нікому не вдалося до мене.
24. Я вибираю друзів, які завжди роблять все звичним способом.
25. Багато існуючих правил мене зазвичай не влаштовують.
26. Мені подобається вирішувати навіть таку проблему, що не має правильної відповіді.
27. Існує багато речей, з якими мені хотілося б поекспериментувати.
28. Якщо я один раз знайшов відповідь на питання, я буду дотримуватися його, а не шукати інші відповіді.
29. Я не люблю виступати перед групою.
30. Коли я читаю або дивлюся телевізор, я представляю себе ким-небудь із героїв.
31. Я люблю уявляти собі, як жили люди 200 років тому.
32. Мені не подобається, коли мої друзі нерішучі.
33. Я люблю досліджувати старі валізи й коробки, щоб просто подивитися, що в них може бути.
34. Мені хотілося б, щоб мої батьки й керівники робили все як звичайно й не мінялися.
35. Я довіряю своїм почуттям, передчуттям.
36. Цікаво припустити що-небудь і перевірити, чи прав я.
37. Цікаво братися за головоломки й ігри, у яких необхідно розраховувати свої подальші ходи.
38. Мене цікавлять механізми, цікаво подивитися, що в них усередині і як вони працюють.
39. Моїм кращим друзям не подобаються дурні ідеї.
40. Я люблю видумувати щось нове, навіть якщо це неможливо застосувати на практиці.
41. Мені подобається, коли всі речі лежать на своїх місцях.
42. Мені було б цікаво шукати відповіді на питання, які виникнуть у майбутньому.
43. Я люблю братися за нове, щоб подивитися, що із цього вийде.
44. Мені цікавіше грати в улюблені ігри просто заради задоволення, а не заради виграшу.
45. Мені подобається міркувати про щось цікаве, про те, що ще нікому не спадало на думку.
46. Коли я бачу картину, на якій зображений хто-небудь незнайомий мені, мені цікаво довідатися, хто це.

47. Я люблю перегортати книги й журнали для того, щоб просто подивитися, що в них.
48. Я думаю, що на більшість питань існує одна правильна відповідь.
49. Я люблю задавати питання про такі речі, про які інші люди не замислюються.
50. У мене є багато цікавих справ як в навчальному закладі, так і вдома.

Обробка даних тесту

При оцінці даних опитувальника використовуються чотири фактори, що тісно корелюють із творчими проявами особистості. Вони включають Допитливість (Д), Уяву (У), Складність (С) і Схильність до ризику (Р). Ми одержуємо чотири «сирих» показники по кожному фактору, а також загальний сумарний показник.

При обробці даних використовується або шаблон, який можна накладати на аркуш відповідей тесту, або зіставлення відповідей випробуваного із ключем у звичайній формі.

Ключ до тесту

Схильність до ризику (відповіді, оцінювані в 2 бали)

- позитивні відповіді: 1, 21, 25, 35, 36, 43, 44;
- негативні відповіді: 5, 8, 22, 29, 32, 34;
- всі відповіді на дані питання у формі «може бути» оцінюються в 1 бал;
- всі відповіді «не знаю» на дані питання оцінюються в — 1 бал і віднімаються із загальної суми.

Допитливість (відповіді, оцінювані в 2 бали)

- позитивні відповіді: 2, 3, 11, 12, 19, 27, 33, 37, 38, 47, 49;
- негативні відповіді: 28;
- всі відповіді «може бути» оцінюються в +1 бал, а відповіді «не знаю» — в - 1 бал.

У цьому випадку визначення кожного із чотирьох факторів творчих здібностей особистості здійснюється на основі позитивних і негативних відповідей, оцінюваних в 2 бали, що частково збігаються із ключем (у формі «може бути»), оцінюваних в 1 бал, і відповідей « не знаю», оцінюваних в -1 бал.

Цей опитувальник розроблений для того, щоб оцінити, у якому ступені здатними на ризик (Р), допитливими (Д), що володіють уявою (У) і складними ідеями (С) вважають себе випробувані. З 50 пунктів 12 тверджень відносяться до допитливості, 12 - до уяви, 13 - до здатності йти на ризик, 13 тверджень - до фактору складності. Якщо всі відповіді збігаються із ключем, то сумарний «сирий» бал може дорівнювати 100, якщо не відзначені пункти «не знаю».

Якщо випробуваний дає всі відповіді у формі «може бути», то його «сира» оцінка може скласти 50 балів у випадку відсутності відповідей «не знаю». Кінцева кількісна виразність того або іншого фактору визначається шляхом підсумовування всіх відповідей, що збігаються із ключем, і відповідей «може бути» (+1) і вирахування із цієї суми всіх відповідей «не знаю» (-1 бал). Чим вище «сира» оцінка людини, що відчуває позитивні почуття стосовно себе, тим більш творчою особистістю, допитливою, з уявою, здатною піти на ризик і розібратися в складних проблемах, вона є; всі вищеописані особистісні фактори тісно пов'язані із творчими здатностями. Можуть бути отримані оцінки по кожному фактору тесту окремо, а також сумарна оцінка. Оцінки по факторах і сумарній оцінці краще демонструють сильні (висока «сира» оцінка) і слабкі (низька «сира» оцінка) сторони дитини. Оцінка окремого фактору й сумарний «сирий» бал можуть бути згодом переведені в стандартні бали й відзначені на індивідуальному профілі учн

Адаптована методика «фільм-тест» Р. Жіля

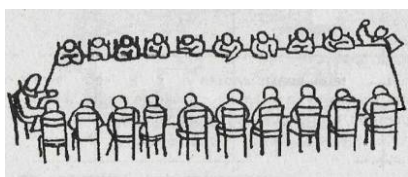
складається з 42 завдань. Серед них 25 картинок з зображенням дітей або дітей та дорослих, коротким текстом, який пояснює зображену ситуацію, та запитанням до обстежуваного, а також 17 текстових завдань. В адаптованій діагностиці ми використовуємо 6 завдань, які стосуються шкали «готовність діяти в невизначеній ситуації».

Дитина, розглядаючи малюнки, відповідає на поставлені до них запитання, показує обране ним для себе місце на зображеній картинці, розповідає, як він вчинив би в тій чи іншій ситуації або обирає один із перелічених варіантів поведінки.

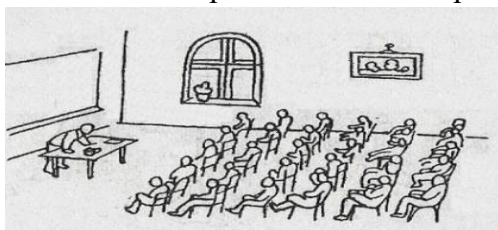
Методику можна використовувати при обстеженні дітей від 4 до 12 років, а в разі вираженого інфантилізму та затримки психічного розвитку – і старшого віку.

Приклад завдання:

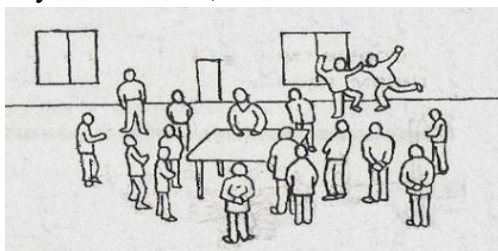
1. Ось стіл, на чолі якого сидить людина, яку ти добре знаєш. Де б ти сів? Хто ця людина?

2. Ось людина, яку ти добре знаєш. Вона щось говорить тим, хто сидить на стільцях. Ти серед них. Познач хрестиком, де ти.

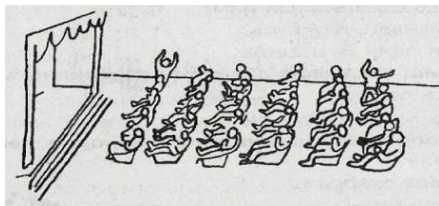
3. Ці люди стоять навколо столу, і один з них щось пояснює. Ти серед тих, хто слухає. Познач, де ти.

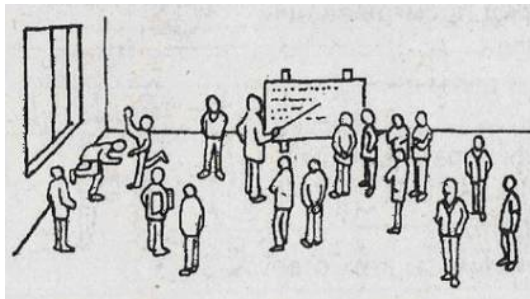
4. Ти зі своїми товаришами на прогулянці, одна жінка вам щось пояснює. Познач хрестиком, де ти.

5. Ці люди дивляться цікавий спектакль. Познач хрестиком, де ти.

6. Це показ біля дошки. Познач хрестиком, де ти.

Оцінювання відповідей:

Якщо дитина (позначена хрестиком) ставить себе в центр взаємодії і пояснює свою позицію активним текстом (наприклад, "Це я їх вчу, як треба грати"), то вона отримує 1 бал.

Якщо дитина супроводжує свою позицію активно-агресивним текстом (наприклад, "Це я влаштував бійку, ... ми б'ємося"), тоді вона отримує 0 балів.

Якщо дитина ставить себе за межі "кола", то ці позиції вважаються неінформативними і не заносяться до протоколу.

Всі бали підсумовуються.

Шкала оцінки рівня цікавості:

5-6 балів – високий рівень готовності діяти в невизначеній ситуації;

3-4 бали – середній рівень готовності діяти в невизначеній ситуації;

0-2 бали – низький рівень готовності діяти в невизначеній ситуації.

Додаток Г

**Методика дослідження пізнавальної самостійності
молодших школярів
за опитувальником Б. Пашнєва**

ТЕСТ

1.Тобі подобається виконувати:

- а) легкі навчальні завдання; б) складні
2. Ти заперечуєш, коли хто-небудь підказує тобі хід виконання важкого завдання?
а) так; б) ні
3. Як ти вважаєш, перерви в школі повинні бути довгими?
а) так; б) ні
5. Тобі хотілося б, щоб після пояснення нового матеріалу вчитель відразу доручав виконання вправи саме тобі?
а) так; б) ні
6. Тобі більше подобається виконувати навчальне завдання:
а) одним способом б) шукати різні способи розв'язання
8. Тобі подобаються складні контрольні роботи?
а) так; б) ні
9. Тобі буває на уроці нудно, коли завдання надто легкі??
а) так; б) ні
10. Ти вважаєш за краще на уроці:
а) самостійно виконувати завдання? б) слухати пояснення вчителя?
11. Ти вважав би за краще виконувати:
а) декілька невеликих легких завдань? б) одне велике й важке і весь урок?
12. У тебе виникають запитання до вчителя під час пояснення навчального матеріалу?
а) так; б) ні
13. Якщо виникають питання до вчителя, ти боїшся їх задавати?
а) так; б) ні
15. Чи хотів би ти, щоб було менше уроків у школі з основних предметів?
а) так; б) ні
16. Тобі подобається виконувати важке завдання:
а) разом зі всім класом?
б) самостійно?
17. Ти згадуєш удома під час заняття іншою справою про те нове, що дізнався на уроках?
а) так; б) ні
18. Ти вважаєш, що підручники дуже товсті і їх краще зробити тоншими?
а) так; б) ні
19. Ти завжди виконуєш те, про що просить тебе вчитель?
а) так; б) ні
20. Чи заглядаєш ти іноді до тлумачних словників (фразеологізмів, етимологічного або словника іношомовних слів), щоб уточнити якесь запитання?
а) так; б) ні
21. Ти часто розповідаєш батькам або знайомим про те нове та цікаве, про що дізнаєшся на уроках?
а) так; б) ні
23. Ти часто доповнюєш відповіді інших учнів на уроці?
а) так; б) ні
24. Якщо ти розпочав читати яку-небудь книгу, то обов'язково дочитаєш її до кінця
а) так; б) ні
26. Чи здається тобі іноді, що набридає постійно дізнаватися про щось нове і нове на уроках?
а) так; б) ні
27. Тобі важко було б висидіти підряд декілька уроків з одного й того ж основного предмета (наприклад, мови, математики)?

- а) так; б) ні
28. Ти вважав би за краще грати:
- а) у нескладні розважальні ігри?
- б) у складні ігри, де потрібно багато думати?
29. Ти коли-небудь користувався підказкою?
- а) так; б) ні
30. Якщо ти не відразу знаходиш відповідь, розв'язуючи задачу, то:
- а) постійно думаєш про неї у пошуках відповіді?
- б) не витрачаєш багато зусиль на її розв'язання і починаєш займатися чимось іншим?
32. Тобі набридло б виконувати одне велике важке завдання два уроки підряд?
- а) так; б) ні
35. Чи здається тобі, що вчителі іноді помиляються, пояснюючи матеріал на уроці?
- а) так; б) ні
37. Чи здається тобі іноді, що ти міг би щось винайти?
- а) так; б) ні
38. Ти проглядаєш у шкільних підручниках матеріал, який у школі ще не проходили?
- а) так; б) ні
40. Ти шукаєш відповіді на запитання, що виникають на уроках, не тільки в підручниках, але й в інших джерелах інформації?
- а) так; б) ні
41. Чи подобається тобі під час літніх канікул читати або проглядати підручники для наступного класу?
- а) так; б) ні
43. Тобі приносить більше задоволення:
- а) коли ти одержуєш правильну відповідь під час розв'язання задачі?
- б) сам процес розв'язання задачі?
44. Ти завжди уважно слухаєш усі пояснення вчителя на уроці?
- а) так; б) ні
45. Як ти вважаєш, чи потрібно сперечатися з учителем, якщо ти маєш власну точку зору з того або іншого питання?
- а) так; б) ні
47. Ти хотів би:
- а) добре виконати легку контрольну роботу і одержати хорошу оцінку;
- б) послухати пояснення нового матеріалу?
51. Коли ти займаєшся на уроці цікавим навчальним завданням, чи важко відвернути твою увагу якою-небудь іншою цікавою, але сторонньою справою?
- а) так; б) ні
52. Чи думаєш ти іноді на перерві про те нове, про що ти дізнався на уроці?
- а) так; б) ні
- Опрацювання результатів тестування.
- Опитувальник складається з двох груп запитань:
- 1) 42 запитання, спрямовані на вивчення пізнавальної активності;
- 2) 10 запитань, з допомогою яких досліджується показник нещирості або соціально бажаної відповіді.

Варіанти індивідуальних відповідей порівнюються з ключем. За кожен збіг нараховується 1 бал. Загальна сума набраних балів порівнюється з наявними нормами для відповідних вікових груп.

Ключ

Пізнавальна активність: 1б, 2а, 3б, 5а, 6б, 7а, 8а, 10а, 11б, 12а, 13б, 15б,
16б, 17а, 18б, 20а, 21а, 22б, 23а, 25б, 26б, 27б, 28б, 30а, 31б, 32б, 33а, 35а, 36б,
37а, 38а, 40а, 41а, 42б, 43б, 45а, 46а, 47б, 48б, 50б, 51а, 52а.

Шкала нещирості: 4б, 9а, 14б, 19а, 24а, 29б, 34б, 39б, 44а, 49а.

За умові збігу семи і більше відповідей за «шкалою нещирості» результати дослідження вважаються недійсними для дітей вікового діапазону 11 - 12 років.

За умові збігу восьми і більше відповідей за «шкалою нещирості» результати дослідження вважаються недійсними для дітей вікового діапазону 8 - 10 років.

Низький рівень пізнавальної активності : 0 - 12 балів;

Середній рівень пізнавальної активності: 13 - 25 балів;

Високий рівень пізнавальної активності: 26 - 42 бали